

VILNIAUS UNIVERSITETAS TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS IR ADMINISTRACINĖS TEISĖS KATEDRA

Anos Klimovič,
V kurso, valstybės valdymo
studijų šakos studentė

Magistro darbas

ĮSTATYMAS KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIMUOSE

Vadovas: doc. dr. V. Sinkevičius

Recenzentas: doc. dr. K. Lapinskas

Vilnius 2007

Turinys

Įvadas.....	3
1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kaip konstitucinės justicijos institucija	5
1.1. Konstitucinio Teismo statusas	5
1.2. Konstitucinio Teismo kompetencija.....	7
1.3. Teisės spragos ir Konstitucinio Teismo veikla.....	14
1.4. Konstitucinio Teismo aktai.....	20
2. Įstatymo samprata.....	29
2.1. Įstatymas teisės šaltinių hierarchijoje	29
2.2. Įstatymų klasifikavimas	32
3. Konstitucinių įstatymų samprata ir jos vystymosi etapai Lietuvoje.....	36
3.1. Konstituciniai įstatymai Lietuvoje nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 1992 m. spalio 25 d....	36
3.2. Konstituciniai įstatymai Lietuvoje nuo 1992 m. spalio 25 d. iki 1996 m. birželio 20 d.	37
3.3. Konstituciniai įstatymai Lietuvoje nuo 1996 m. birželio 20 d.	40
4. Įstatymas Konstitucinio Teismo aktuose.....	44
4.1. Įstatymo turinio ir reguliavimo apimties vertinimas Konstitucinio Teismo praktikoje	49
4.2. Įstatymų formos vertinimas	57
4.3. Įstatymų priėmimo, pasirašymo, paskelbimo, įsigaliojimo tvarka.....	59
Išvados.....	64
Literatūros sąrašas	66
Santrauka	69
Summary.....	70

Ivadas

Temos aktualumas. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, Konstitucinis Teismas sprendžia ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai. Taip Konstitucinis Teismas garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Teisės doktrinoje įstatymai neretai apibrėžiami kaip norminiai teisės aktai, priimami ypatinga tvarka, turintys aukščiausią teisinę galią ir įtvirtinantys (išreiškiantys) teisės normas, reguliuojančias svarbiausius visuomeninius santykius¹. Atsižvelgiant į įstatymų reguliavimo srities apimtį, kuri yra labai plati, į tai, kad būtent įstatymais turi būti reguliuojami reikšmingiausi visuomeniniai santykiai, taip pat į tai, kad remiantis įstatymais priimami poįstatyminiai aktai, labai svarbu, kad įstatymai neprieštarautų konstituciniam reguliavimui, kad nepažeistų asmenų teisių ir teisėtų interesų, o juos užtikrintų, todėl Konstitucinio Teismo vaidmuo tikrinant šių teisės aktų konstitucingumą yra labai reikšmingas. Konstitucinis Teismas kaip negatyvusis įstatymų leidėjas pripažindamas įstatymus prieštaraujančiais Konstitucijai taip pašalina juos iš teisės sistemos. Tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias bei teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą.

Darbo tikslas. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką vertinant Seimo leidžiamų įstatymų atitikimą Konstitucijai, atskleisti įstatymų sampratą ir jiems keliamus konstitucinius reikalavimus išryškintamus Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, Konstitucijos ir įstatymų tarpusavio santykio vertinimą, parodyti diskutuotinus klausimus šioje srityje.

Tyrimo objektas. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, dėl savo konstitucinės justicijos funkcijos – įstatymų atitikties Konstitucijai vertinimo, vadinamo negatyviuoju įstatymų leidėju, praktika atliekant būtent šią savo funkciją, iš dalies ir šios praktikos vertinimas Lietuvos teisės moksle. Konstitucinio Teismo vykdomas įstatymų konstitucingumo tyrimas, vertinimas, priežastys, dėl kurių įstatymai pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai. Darbe taip pat trumpai nagrinėjamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo statusas ir jo kompetencija, Konstitucinio Teismo aktų samprata, teisinio reguliavimo spragos vertinimas Konstitucinio Teismo aktuose, atskiruose skyriuose pateikiamos įstatymo ir konstitucinio įstatymo sampratos Lietuvos teisės sistemoje, jų

¹ Žr., pvz., E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 46.

tarpusavio santykio vertinimas (tiek teisės doktrinoje, tiek ir Konstitucinio Teismo aktuose), kai kurie su jais susiję probleminiai klausimai.

Metodai. Darbe naudojami loginis ir sisteminis metodai – tiriant ir apibendrinant turimą medžiagą, aprašomasis metodas – apžvelgiant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją ir mokslinę literatūrą, analitinis-probleminis metodas – vertinant ištirtą medžiagą, išryškinant problemas, darant išvadas.

Panaudota literatūra, kiti šaltiniai. Kadangi šiame darbe apžvelgiama ir analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, pagrindinis šaltinis, kuriuo remiamasi, yra Konstitucija ir Konstitucinio Teismo nutarimai. Taip pat pasinaudojama kitais Konstitucinio Teismo aktais – sprendimais, išvadomis. Naudojama mokslinė literatūra – vadovėliai, mokslinės studijos, moksliniai straipsniai iš teisės srities periodinių leidinių, kur nagrinėjami darbe aptarinėjamų klausimų atitinkami aspektai.

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kaip konstitucinės justicijos institucija

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnyje skelbiama: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Remiantis Konstitucijos 102 straipsniu, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai sprendžia Konstitucinis Teismas. Ši institucija taip pat sprendžia, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai — neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.

Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymą, Konstitucinis Teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas, kuris teisminę valdžią įgyvendina Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka.

1.1. Konstitucinio Teismo statusas

Remiantis Konstitucija ir Konstituciniu įstatymu, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra savarankiška teisminė institucija, įkurta konstituciniam teisingumui įgyvendinti. Šis teismas turi konstitucinių ginčų nagrinėjimo monopolį.

Konstitucinio Teismo išskirtinę vietą konstitucinėje sistemoje patvirtina ir kitos jo įgyvendinamos funkcijos, kaip antai E. Jarašiūno paminėtos: konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; taikdarystė socialiniame politiniame gyvenime; teisinis politinių konfliktų sprendimas; politinio proceso nepertraukiamumo arba politinės kaitos užtikrinimas; pedagoginė; žmogaus teisių apsauga; demokratijos užtikrinimas ir visuomenės demokratinės kultūros ugdymas; konstitucijos evoliucijos užtikrinimas; teisminės praktikos standartų tarptautinė sklaida. Šios Teismo funkcijos rodo, kad skirtingai nuo bendrosios kompetencijos teismų, Konstitucinis Teismas yra politinio proceso dalyvis, tačiau jis politinius konfliktus sprendžia teisinėmis formomis.²

Ypatingas Konstitucinio Teismo statusas sąlygoja ir ypatingą šios institucijos sudarymo tvarką. Joje dalyvauja visos trys valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė. Konstitucinis Teismas turi turėti visų kitų valstybės institucijų pasitikėjimą, todėl tokia formavimo tvarka užtikrina šios institucijos legitimumą.

Laikoma, kad Konstitucinis Teismas neįeina į bendros kompetencijos teismų sistemą. Konstitucijoje šiam teismui skirtas atskiras skirsnis, taigi jo atskirumas, išskirtinumas

² Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 434-435.

pabrėžiamas ir struktūriniu požiūriu. Tą pažymi ir E. Šileikis rašydamas, kad siauruoju požiūriu Konstitucinis Teismas nėra bendrosios teismų sistemos grandis ir paremdamas šį teiginį Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalimi, kurioje vardijami Lietuvos Respublikos teismai. Tarp jų Konstitucinis Teismas neminimas. Tačiau platesniu sisteminiu požiūriu, atsižvelgiant į šio teismo veiklos esmę – konstitucinės justicijos vykdymą pagal konstitucinio proceso principus ir normas, Konstitucinis Teismas vis dėlto yra teisminė institucija³. 2006 m. kovo 28 d. nutarime Konstitucinis Teismas akcentavo, kad tarp bendrosios kompetencijos teismų sistemos ir Konstitucinio Teismo yra reikšmingų sąsajų, pavyzdžiui, bet kuris bendrosios kompetencijos teismas (jo teisėjas), turi įgaliojimus Konstitucijoje nustatytu pagrindu inicijuoti konstitucinės justicijos bylas Konstituciniame Teisme; visus bendrosios kompetencijos teismus saisto Konstitucinio Teismo sprendimų jo kompetencijai priskirtais klausimais galutinumas ir neskundžiamumas; visi bendrosios kompetencijos teismai yra saistomi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos. Tačiau organizaciniu ir administraciniu atžvilgiais Konstitucijoje abi šios teismų sistemos – Konstitucinis Teismas, vykdamas konstitucinę teisminę kontrolę, ir bendrosios kompetencijos teismų sistema – yra atskirtos.

Tą, kad Konstitucinis Teismas, pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, yra sudėtinė teisminės valdžios dalis, šalia bendros kompetencijos ir administracinių teismų, pats Teismas pabrėžė ir 2006 m. birželio 6 d. nutarime dėl Konstitucinio Teismo statuso: „Šiuo metu pagal Konstituciją ir įstatymus Lietuvoje yra trys teismų sistemos: 1) Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; 2) Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą; 3) pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai – šiuo metu įstatymais yra įsteigta ir veikia viena specializuotų teismų, būtent administracinių, sistema, kurią sudaro Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai“. Pareiškėjas, atsižvelgdamas į specifinį Konstitucinio Teismo statusą, reiškė abejonę, ar šis Teismas yra teisminė institucija. Konstitucinis Teismas atsakydamas pareiškėjui pabrėžė, kad „valstybės valdžios institucija, kuri pačioje Konstitucijoje yra įvardyta kaip teismas, savo konstitucine prigimtimi negali būti ne teismas, t. y. ne teisminė institucija“. Taip pat Konstitucinis Teismas pateikė argumentų liudijančių, kad jis yra ir valstybės valdžią įgyvendinanti institucija, kadangi „pagal Konstituciją turi įgaliojimus pripažinti kitų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų – Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės

³ E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 400.

– teisės aktus prieštaraujančiais aukštesnės galios teisės aktams, pirmiausia Konstitucijai, ir taip panaikinti šių aktų teisinę galią bei visam laikui pašalinti šiuos teisės aktus iš Lietuvos teisės sistemos”, ir tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias bei visas teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą – Tautos atstovybę.

Taigi Konstitucinis Teismas yra viena iš valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų, teismas, iš bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų išsiskiriantis savo ypatinga paskirtimi – užtikrinti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje, joje įtvirtintus demokratinius visuomenės raidos principus, konstitucinį teisėtumą.

1. 2. Konstitucinio Teismo kompetencija

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisingumą. Svarbiausieji Konstitucinio Teismo įgaliojimai įtvirtinti Konstitucijoje. Galima išskirti 2 grupes Konstitucinio Teismo uždavinių:

1. Užtikrina įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolę, laiduoja, kad praktikoje nebūtų taikomi aktai prieštaraujantys Konstitucijai. Įgyvendinamas šis uždavinys Konstitucinis Teismas tikrina valstybės valdžios priimamų teisės aktų konstitucingumą sprendžiamas:

- ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai;
- ar Respublikos Prezidento aktai (paprastai – dekretai) neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams;
- ar Vyriausybės aktai (nutarimai, protokoliniai nutarimai) neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.

Konstitucinis Teismas nuo pat savo veiklos pradžios aiškina Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį plečiamai, viso konstitucinio teisinio reguliavimo kontekste, todėl, be Konstitucijoje *expressis verbis* išvardytų atvejų, taip pat sprendžia:

- ar konstituciniai įstatymai neprieštarauja Konstitucijai;
- ar įstatymai, taip pat Seimo statutas neprieštarauja konstituciniams įstatymams;
- ar Seimo poįstatyminiai teisės aktai neprieštarauja konstituciniams įstatymams, įstatymams, Seimo statutui;
- ar Respublikos Prezidento aktai, taip pat Vyriausybės aktai neprieštarauja konstituciniams įstatymams.

Konstitucinis Teismas sprendžia ir dėl referendumu priimtų aktų konstitucingumo.⁴ Teismas vertina nebūtinai viso įstatymo ir kito teisės akto, bet ir jo dalies, dėl kurios pareiškėjui kilo abejonų, atitikimą Konstitucijai, taip pat aukštesnės už tiriamą aktą galios teisės aktams.

Taigi Konstitucinis Teismas vertina tik aukščiausios teisinės galios teisės aktų – Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės išleistų arba referendumu priimtų aktų (jų dalių), atitikimą Konstitucijai, aukštesnės galios teisės aktams. Tačiau, kaip Teismas yra konstatavęs savo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime, „pagal Konstituciją negalimos tokios teisinės situacijos, kad nebūtų įmanoma teisme patikrinti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitiktis Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, *inter alia* ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat savivaldybių institucijų išleisti teisės aktai“. Todėl akcentuota, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti, kuriuose teismuose ir kokia tvarka turi būti vertinamas tokių žemesnės galios poįstatyminių teisės aktų atitikimas Konstitucijai ir įstatymams (2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas nevykdo išankstinės įstatymų konstitucingumo kontrolės. Jis sprendžia jau priimtų įstatymų bei kitų teisės aktų konstitucingumo klausimus (*a posteriori* kontrolė). Teismas bylą nagrinėja tik tada, kai Konstitucijoje nustatyti subjektai kreipiasi į jį su prašymu ištirti įstatymo ar kito teisės akto atitiktį Konstitucijai. Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės akto konstitucingumą turi:

- 1) dėl įstatymo ar kito Seimo priimto akto – Vyriausybė, ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė ir teismai;
- 2) dėl Respublikos Prezidento akto – ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė ir teismai;
- 3) dėl Vyriausybės akto – ne mažesnė kaip 1/5 Seimo narių grupė, teismai ir Respublikos Prezidentas.

Šiais klausimais Konstitucinis Teismas priima nutarimus, kurie skelbiami Lietuvos Respublikos vardu. Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami. Konstitucinio Teismo nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams. Pagal Konstituciją, įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo

⁴ Žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės Žinios, 2006, Nr. 36-1292.

nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Taigi, pasak paties Konstitucinio Teismo, „Konstitucijoje yra įtvirtintas *erga omnes* konstitucinės kontrolės modelis”.⁵ Konstitucinio Teismo nutarimo galia pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį.

Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus, jis atsisako nagrinėti prašymą ištirti teisės akto atitiktį Konstitucijai, jeigu prašymas grindžiamas ne teisiniais motyvais.

2. Konstitucinis Teismas taip pat teikia išvadas šiais klausimais:

- ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus;
- ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas;
- ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai;
- ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo pateikta išvada yra galutinė ir neskundžiama. Prašyti išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių – taip pat Respublikos Prezidentas. Išvados dėl tarptautinės sutarties galima prašyti ir iki jos ratifikavimo Seime. Remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, galutinį sprendimą nagrinėjamu klausimu priima Seimas.

Teisinėje literatūroje nurodoma, kad Konstitucijoje išvardytų Konstitucinio Teismo įgaliojimų sąrašas yra baigtinis, o juos plėsti ar siaurinti galima būtų tik keičiant ar pildant Konstituciją. „Toks konstitucinis reguliavimas sudaro prielaidas nenutrūkstamai gausinti teisminės veiklos patyrimą, formuoti ilgalaikei Konstitucijos normų interpretavimo kultūrai ir, suprantama, tradicijai”.⁶ Šalia to pabrėžiama, kad Konstitucinio Teismo galios slypi jo teisėje interpretuoti Konstituciją.⁷ Aiškindamas Konstituciją, Konstitucinio Teismo įstatymą, Konstitucinis Teismas taip pat aiškina savo įgaliojimus taip, kad Konstitucinio Teismo įstatymas ir paties Teismo įgaliojimai neprieštarautų ne tik konstitucinėms normoms, bet ir principams. Ne tik Konstitucijos raidei, tekstinei išraiškai, bet ir jos dvasiai – vertybėms ir siekiams joje įtvirtintiems ir atspindintiems konstitucinio teisinio reguliavimo visumą.

Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas nuo pat savo veiklos pradžios laikosi nuomonės, kad ne tik Konstitucijai, bet ir įstatymams turi neprieštarauti ne tik Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai, bet ir Seimo priimti poįstatyminiai aktai, nors Konstitucijoje tas tiesiogiai neminima. Ne viename savo nutarime Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad šie aktai, o

⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės Žinios, 2006, Nr. 36-1292.

⁶ *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 449

⁷ Žr., pvz., E. JARAŠIŪNAS. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*, 2002, t. 33 (25), p. 30-41.

taip pat patys įstatymai, turi neprieštarauti ir konstituciniams įstatymams, o konstituciniai įstatymai – Konstitucijai. Tokia pozicija argumentuojama Konstitucijos viršenybe, įstatymų viršenybe poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu bei ypatinga konstitucinių įstatymų paskirtimi.⁸

Štai 2006 m. kovo 28 d. nutarime Konstitucinis Teismas *inter alia* gan plačiai pasisakė dėl savo įgaliojimų vertinti jau nebegaliojančių teisės aktų teisėtumą, apie kuriuos Konstitucijoje taip pat neužsimenama. Konstitucija nedraudžia Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad jeigu ginčijamas teisės aktas nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, Konstitucinis Teismas galėtų, atsižvelgęs į visas turinčias reikšmės aplinkybes, atsisakyti priimti pareiškėjų prašymą dėl tokio teisės akto konstitucingumo vertinimo, o priėmęs – nutraukti pradėtą teiseną. Taigi Konstitucinis Teismas nustatė, kad oficiali prašymų priimtinum Konstituciniame Teisme doktrina Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje kurią laiką nebuvo galutinai suformuota, ji „byla po bylos“ buvo formuojama dviem kryptimis:

1) dominavo tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai);

2) rečiau buvo tiriama ir sprendžiama, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštaravo tokie žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), kurie tos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu nebegaliojo arba, nors atitinkamų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo metu formaliai ir galiojo, tuo metu nebegalėjo būti taikomi dėl to, kad turėjo būti taikomi vėliau išleisti ir (arba) aukštesnės teisinės galios teisės aktai (jų dalys), atitinkamus santykius sureguliuavę kitaip, negu ginčijami teisės aktai (jų dalys).

Laikui bėgant Konstituciniam Teismui sukaupus atitinkamą konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo patirtį pastebėta, kad tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti tik galiojančių žemesnės galios teisės aktų atitiktį tik galiojantiems aukštesnės galios teisės aktams, sudarė prielaidas susidaryti ir tokioms teisinėms situacijoms, kai:

- atitinkamą bylą nagrinėjantis teismas, suabejojęs nagrinėjamose byloje taikytino teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir dėl to su prašymu kreipėsis į Konstitucinį Teismą, negalėdavo būti tikras, kad šios jam kilusios abejonės bus pašalintos, nes Konstitucinis Teismas galėdavo, atsižvelgęs į aplinkybes, atsisakyti priimti nagrinėti tokį teismo prašymą arba nutraukti pradėtą teiseną konstitucinės justicijos byloje (nutraukti bylą) dėl to,

⁸ Žr., T. BIRMONTIENĖ. Naujos tendencijos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2002, t. 30(22), p. 148-160.

kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja. Vadinasi, tas teismas turėjo taikyti tokį įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), kurio atitiktimi Konstitucijai ar kitiems aukštesnės galios teisės aktams buvo suabejojęs. Pritaikius tą atitinkamo teismo sprendimo priėmimo metu jau negaliojantį teisės aktą (jo dalį), galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės.

Be abejo, tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą su prašymu kreipdavosi ne teismai, o kiti įgalioji subjektai (nurodyti Konstitucijos 106 straipsnyje), bylos nutraukimas būtų dėl to, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja, nesukeldavo šių nepageidaujamų teisinių padarinių.

- įstatymų leidėjas ir kiti teisėkūros subjektai, kurių priimamų teisės aktų konstitucingumo patikra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, galėjo veikti ir taip, kad įstatymuose, kituose teisės aktuose (jų dalyse) nustatytas ginčijamas teisinis reguliavimas – jį perkėlus į naujus teisės aktus – būtų taikomas ir toliau, t. y. tol, kol būtų panaikintas, pakeistas ar (jeigu dėl to būtų inicijuota nauja konstitucinės justicijos byla Konstituciniame Teisme) pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

Buvo pastebėta ir tai, kad tokia Konstitucinio Teismo įgaliojimų samprata neleidžia tirti ir, jų prieštaravimo Konstitucijai atveju, pašalinti iš teisės sistemos dar neįsigaliojusių teisės aktų.

Todėl palaiapsniui dvi paminėtos prašymų priimtumo Konstituciniame Teisme oficialios konstitucinės doktrinos formavimo kryptys imtos derinti diferencijuojant subjektus, turinčius įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą: oficialioje konstitucinėje doktrinoje ilgainiui buvo įtvirtinta nuostata, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdant teisingumą, Konstitucinis Teismas pagal Konstitucinio Teismo įstatymą negali nutraukti pradėtos teisenos ir privalo nagrinėti bylą, o kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas, atsižvelgęs į nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos aplinkybes, gali nutraukti pradėtą teiseną (bylą) arba jos nenutraukti.

Į Konstitucinio Teismo prisiimtą savo kompetencijos aiškinimą ir tuo pačiu, kaip vis dažniau atrodo, jos ribų plėtimą, žiūrima gana kritiškai. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pareiškęs, kad priimant, keičiant ar papildant jau priimtus įstatymus, kitus teisės aktus, „visus teisėkūros subjektus saisto Konstitucinio Teismo jurisprudencija, *inter alia* joje (Konstitucinio Teismo aktų motyvuojamosiose dalyse) suformuota oficiali konstitucinė doktrina – Konstitucijos nuostatų (Konstitucijos normų ir principų) oficiali samprata

(oficialus išaiškinimas), kiti Konstitucinio Teismo aktuose išdėstyti teisiniai argumentai”.⁹ Tačiau teigiama, kad norėdamas nepažeisti konstitucinio valdžių padalijimo principo, Konstitucinis Teismas savo aktuose turėtų vengti bendro pobūdžio taisyklių formulavimo, kurios nesusijusios su paklausimu, ir kuriomis Teismas nesiremia prieidamas prie išvados dėl įstatymų ar kitų teisės aktų konstitucingumo. Manoma, kad interpretuodamas Konstitucijos nuostatas, Konstitucinis Teismas turėtų vengti jų abstraktaus, „mokslinio” aiškinimo, o sieti jį tik su nagrinėjamu paklausimu, nes taip Teismas pasineria į teisės mokslo sritį, kai tuo tarpu jo pagrindinė funkcija – vykdyti konstitucinę priežiūrą. Kritikuojama Konstitucinio Teismo nutarimuose išreikšta pozicija, kad pagal Konstituciją tik jis turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, kadangi griežtai laikantis tokios nuostatos, “tiesioginio Konstitucijos taikymo principas tampa fikcija”. Klausinama, argi bendros kompetencijos ar specializuotas teismas negali aiškinti ir taikyti Konstitucijos straipsnio, kuris dar nebuvo oficialiai išaiškintas Konstitucinio Teismo, kas matyt prieštarautų ir Konstitucinio Teismo aiškinimui, kad teismus saisto jų sukurti precedentai, vadinasi ir Konstitucinis Teismas kurdamas „bendrają Konstitucijos aiškinimo doktriną”, turėtų į juos atsižvelgti.¹⁰ Diskusijų kelia ir tokie Konstitucinio Teismo nutarimai, kur Konstitucinis Teismas pasisako klausimu, dėl kurio nebuvo kreiptasi prašyme, vertina teisės akto nuostatų, kurių atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, atitikimą Konstitucijai¹¹.

Kaip matyti, pretenzijų Konstituciniam Teismui yra nemažai (aukščiau išvardytos tik kai kurios jų). Konstitucinio Teismo pirmininko E. Kūrio nuomone, plati Konstitucijos samprata apimanti ir konstitucinę jurisprudenciją, nėra, o galbūt niekuomet ir nebus, visuotinai priimta. „Antiinterpretyvistines nuostatas gali skatinti baimė, kad, „juodosios mantijos aristokratijai” paneigus daugumos valią, kils konstitucionalizmo ir demokratijos konfliktas. Tokie nuogąstavimai grindžiami tariamu mažoritarinės demokratijos prioritetu, palyginti su konstitucine demokratija. Bet ši priešprieša nepagrįsta, nes daugumos sprendimai, kad ir kokie jie būtų, turi būti priimami tik remiantis Konstitucija. Nors Konstitucijos (su)kūrimas atspindi daugumos valią, iš esmės konstitucionalizmas yra antimažoritarizmas.”¹² Iš tiesų, paaštrėjusi kritika Teismo adresu nėra vienareikšmiškai neigiamas reiškiny, ji rodo neabejingą visuomenės požiūrį. Pagrįsta kritika skatina tobulėti, ieškoti kompromisų, geresnių sprendimų.

⁹ Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2003, Nr.53-2361; taip pat žr. 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas.

¹⁰ Žr. V. A. VAIČAITIS, P. JURČYS. Biurokratinė valstybės tarnybos ir centralizuoto viešojo valdymo samprata bei Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimo argumentavimo stilius. *Justitia*, 2005, nr. 1 (55), p. 56-63.

¹¹ Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d., 2002 m. sausio 14 d. nutarimai.

¹² E. KŪRIS. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3-4, p. 2-12.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo užimamą vietą valstybės institucijų sistemoje ir jo veiklos reikšmingumą, į šią instituciją nukreipta kritika neturėtų stebinti. Kaip apibendrina profesorius E. Kūris: „Eliminuodamas iš teisės sistemos Konstitucijai prieštaraujančius aktus ir aiškindamas Konstituciją Konstitucinis Teismas veikia pirmiausia kaip teisinė valdžia, kaip teisinė institucija. Tačiau jo veikla turi įtakos politinei sistemai, ūkiui, socialiniams procesams, visuomenės sąmonei, visai valstybės raidai. Užtikrindamas Konstitucijos viršenybę ir teisės viešpatavimą, taigi veikdamas gryniosios teisės plotmėje, Konstitucinis Teismas prisideda prie konstitucinės demokratijos įtvirtinimo mūsų valstybėje”¹³.

¹³ Konstitucinio Teismo pirmininko Egidijaus Kūrio sveikinimo žodis. Iš *Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas. Tarptautinės konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įsteigimo 10-mečiui medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004, p. 8-11.

1. 3. Teisės spragos ir Konstitucinio Teismo veikla

Konstituciniam Teismui vertinant teisės aktų atitikimą Konstitucijai, jis kartais susiduria su teisės spragomis, kai tam tikras teisinis reguliavimas nėra nustatytas teisės aktuose tiesiogiai ir jo negalima išvesti iš nustatytojo. Verta panagrinėti 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimą, kuriame Konstitucinis Teismas plačiau pasisakė dėl teisės spragų, atsirandančių, *inter alia*, Konstituciniam Teismui pripažinus tam tikrą teisinį reguliavimą prieštaraujančiu Konstitucijai. Šiame sprendime Konstitucinis Teismas kalbėjo ir apie savo vaidmenį konstatuojant teisės spragas tiriamuose teisės aktuose. Teismas pastebėjo, kad teisės aktuose teisinis reguliavimas įstatymų leidėjo, ar kito teisėkūros subjekto, gali būti išreikštas eksplicitiškai *expressis verbis* arba implicitiškai, t. y. kai aiškinant teisę toks reguliavimas yra išvedamas iš eksplicitinių teisės nuostatų. Tirdamas teisės aktų (jų dalių) atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, pirmiausia Konstitucijai, Konstitucinis Teismas turi nustatyti, ar atitinkamame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) tam tikras teisinis reguliavimas yra nustatytas eksplicitiškai. Tačiau tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo stoka ar atitinkamų eksplicitinių nuostatų nebuvimas teisės akte (jo dalyje) savaime dar nereiškia, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinkamų visuomeninių santykių visai nereguliuoja, o tuo labiau, kad tie visuomeniniai santykiai apskritai nėra reguliuojami teisės aktų. Paminėtu atveju galimos įvairios teisinės situacijos:

1) atitinkamos teisės nuostatos gali būti eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintos kitame teisės akte (kitose to paties teisės akto dalyse). Teisės aktas (jo dalis) vien dėl to, kad tam tikras teisinis reguliavimas nėra įtvirtintas būtent jame (būtent toje jo dalyje), gali būti pripažįstamas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, tik tuo atveju, jeigu Konstitucijoje ar kitame aukštesnės galios teisės akte įsakmiai reikalaujama, kad atitinkamas teisinis reguliavimas būtų įtvirtintas būtent tiriamajame teisės akte (būtent tiriamajoje jo dalyje);

2) kitais atvejais eksplicitinio teisinio reguliavimo nebuvimas traktuotinas kaip tam tikro implicitinio teisinio reguliavimo, papildančio bei pratęsiančio eksplicitinį teisinį reguliavimą, kartais įtvirtinančio elgesį priešingą eksplicitiškai nustatytajam, nustatymas. Taigi nors toks implicitinis teisinis reguliavimas nėra nustatytas *expressis verbis*, teisės aiškinimo procese jį galima išvesti iš eksplicitinių teisės nuostatų. Čia Konstitucinis Teismas yra pateikęs privatinės teisės pavyzdį, kur dominuoja bendrojo leidimo principas, pagal kurį „visa, kas neuždrausta, yra leidžiama“. Šioje teisės srityje „eksplicitinio draudimo nenustatymas paprastai yra traktuojamas kaip atitinkamo (eksplicitiškai neuždrausto) elgesio leidimas“. Kitaip yra viešojoje teisėje, kur dominuoja priešingas – specialaus leidimo (arba

bendrojo draudimo) principas ir čia tam tikro eksplicitinio leidimo nebuvimas paprastai interpretuojamas kaip atitinkamo (eksplicitiškai neleisto) elgesio draudimas. Tokiu atveju, kai teisės akte implicitiškai, nustatytas teisinis reguliavimas įtvirtinantis elgesį skirtingą nuo įtvirtintojo aukštesnės galios teisės akte, *inter alia* Konstitucijoje, Konstitucinis Teismas (motyvuotai konstatavus implicitinio teisinio reguliavimo buvimą) gali nutarimu pripažinti to žemesnės galios teisės akto prieštaravimą atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, ta apimtimi, kuria nėra eksplicitiškai nustatytas atitinkamas teisinis reguliavimas, ir šitaip pašalinti iš teisės sistemos jame implicitiškai nustatytą teisinį reguliavimą. Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad jo jurisprudencijoje teisės aktai (jų dalys) neretai pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai dėl šios priežasties.

Kai teisės akte (jo dalyje) nėra eksplicitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, bei atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), turime teisės spragą – *lacuna legis*, kuri gali būti traktuojama dvejopai:

- 1) kaip legislatyvinė omisija, t. y. tokia teisės spraga, kurią draudžia Konstitucija (arba kitas aukštesnės galios teisės aktas);
- 2) arba kaip tokia teisės spraga, kuri negali būti interpretuojama kaip legislatyvinė omisija.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad bet kuri teisės spraga, nesvarbu koku būdu ji būtų atsiradusi, reiškia, kad nors yra poreikis tam tikrus visuomeninius santykius teisiškai sureguliuoti, jie lieka nereguliuojami. Visos teisės spragos vertintinos „kaip teisinio reguliavimo neapibrėžtys, trūkumai, teisinės sistemos ydos, kurios turi būti pašalintos“. Kai yra nesureguliuota visa visuomeninių santykių sritis, gali būti konstatuotas net teisinio reguliavimo vakuumas.

Teisės spragos, kurios nėra legislatyvinė omisija, gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, kaip yra pastebėjęs Konstitucinis Teismas, dėl teisėkūros klaidų arba dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tų visuomeninių santykių sąmoningai nesureguliuavo, arba todėl, kad tam tikrame teisės akte eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas teisinis reguliavimas (teisės akto straipsniai (jų dalys)) Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai. Tačiau Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad teisės spragų atsiranda išgaliojus toli gražu ne kiekvienam Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriame konstatuojamas teisės akto prieštaravimas aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, kadangi esama ir tokių teisinių situacijų, kai nuostatų, prieštaraujančių konstituciniam reguliavimui, pašalinimas iš

teisės sistemos teisės taikymo atžvilgiu prilygsta teisinio reguliavimo pakeitimui ir kitokio teisinio reguliavimo, kuris neturi spragų, nustatymui.

Legislatyvinės omisijos atveju, teisinis reguliavimas nei eksplicitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei konkrečiame teisės akte (jo dalyje), nei kituose teisės aktuose, tačiau „paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, *inter alia* pati Konstitucija”. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad nuo kitų teisės spragų legislatyvinė omisija skiriasi dar ir tuo, kad ji „visuomet yra atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo, o ne jo neveikimo padarinys, taip pat ne kurio nors kito subjekto veiksmo (juo labiau teisėto) ar neveikimo padarinys”. Todėl legislatyvine omisija negali būti konstatuota, kai tam tikri visuomeniniai santykiai net nebuvo pradėti reguliuoti teisės aktais, nors poreikis juos teisiškai sureguliuoti yra. Atitinkamai legislatyvinė omisija neatsiranda ir tuo atveju, kai Konstitucinis Teismas konstitucinės justicijos byloje nutarimu pripažįsta, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai. Konstitucinio Teismo aktuose yra atskleisti įvairūs legislatyvinės omisijos, kaip teisinės tikrovės reiškinių, aspektai.¹⁴ Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad legislatyvinės omisijos aptikimas tiriamajame teisės akte (jo dalyje), yra pakankamas pagrindas tą teisės aktą (jo dalį) pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai (aukštesnės galios teisės aktui) ta apimtimi, kuria jame nėra įtvirtintas aukštesnės galios teisės aktų, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijos, reikalaujamas teisinis reguliavimas.

Taigi konstitucinėje doktrinoje vadovaujamosi nuostata, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus ne tik konstatuoti teisės spragą tiriamajame teisės akte, bet ir savo nutarimu konstitucinės justicijos byloje, pripažinti tokį teisinį reguliavimą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai. Tačiau Teismas imsis nagrinėti prašymą, kuriame ginčijama tam tikrame teisės akte (jo dalyje) iš tikrųjų ar tariamai esanti teisės spraga, tik esant tam tikroms sąlygoms, kurios yra apibrėžtos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje¹⁵, o būtent – kai dėl to, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tiriamuosiuose įstatymuose ar kituose teisės aktuose (būtent tiriamosiose jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos, kitų aukštesnės galios teisės aktų nuostatos. Tuo tarpu tais atvejais, kai ginčijamame įstatyme ar kitame teisės akte (jo dalyje)

¹⁴ Žr. 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292, taip pat žr., 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas, 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. sausio 19 d., 2006 m. sausio 16 d., nutarimai.

¹⁵ Žr. pvz. 2003 m. gegužės 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 45-2031, taip pat 2001 m. sausio 25 d. nutarimas, 2003 m. gegužės 13 d., 2004 m. balandžio 16 d. sprendimai, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, kuris neprivalo būti nustatytas būtent tame ginčijamame teisės akte (būtent toje jo dalyje), Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad byloje dėl pareiškėjo prašymo nėra tyrimo dalyko ir tai yra pagrindas nutraukti pradėtą teiseną arba nutraukti bylą (priklausomai nuo to, ar byla buvo pradėta rengti Teismo posėdžiui, ar jau išnaginėta). Konstituciniam Teismui tiriant bylą dėl teisės spragos būtina atsižvelgti ir į tai, kaip ta teisės spraga atsirado: ar ji yra legislatyvinė omissija, ar atsiradusi dėl kitų aplinkybių, pavyzdžiui dėl to, kad Konstitucinis Teismas tam tikrą teisinį reguliavimą pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai, aukštesnės galios teisės aktui. Antruoju atveju atitinkamas teisėkūros subjektas pagal Konstituciją turi pareigą pakeisti galios netekusį teisinį reguliavimą taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad pagal Konstituciją netoleruotina situacija, kai įstatymų leidėjas ar kitas teisėkūros subjektas vengia, delsia priimti atitinkamus įstatymus, kitus teisės aktus, kuriais, būtų pakoreguotas teisinis reguliavimas, kuris Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams ir, pirmiausia, pačiai Konstitucijai, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo nutarimuose formuluojamą oficialią konstitucinę doktriną. Tokia situacija tuo labiau negali būti toleruojama tais atvejais, kai, įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriuo tam tikras teisės aktas (jo dalis) buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (ar kitam aukštesnės galios teisės aktui), teisės sistemoje atsiranda *lacuna legis*, teisės spraga, „kai tam tikri visuomeniniai santykiai lieka teisiškai nereguliuojami, nors, paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti teisiškai sureguliuoti“. Teisės spragai pašalinti gali prireikti laiko. Tačiau Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog tai, kad šis laikas gali būti gana ilgas, savaime dar nereiškia, kad Konstitucinis Teismas gali dėl to vėl vertinti to paties akto konstitucingumą, kurį ištyrus bei įsigaliojus atitinkamam Konstitucinio Teismo nutarimui kaip tik ir atsirado minėta teisės spraga.

Kaip pastebėjo pats Konstitucinis Teismas, prielaida, esą jis gali arba turi tirti ir tokias teisės spragas, kurios atsirado pačiam Konstituciniam Teismui savo nutarimu pripažinus, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, reikštų, kad Teismas, veikdamas pagal savo konstitucinę kompetenciją, tokiu savo nutarimu pats sukūrė nekonstitucinę teisinę situaciją, todėl „šitoks Konstitucinio Teismo įgaliojimų savo nutarimu pripažinti, kad teisės spragos prieštarauja Konstitucijai, aiškinimas iš esmės iškreiptų, net paneigtų konstitucinės kontrolės ir konstitucinės justicijos esmę bei prasmę“. Minėta prielaida būtų ignoruojama ir tai, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir

2 dalis Konstitucinis Teismas tiria, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja būtent teisės aktai, o ne valstybės institucijų teisėkūros sprendimų nepriėmimas – vengimas, delsimas priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtas neveikimas. Taip pat, Konstitucinio Teismo teigimu, tokiais atvejais problemiškas būtų Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis taikymas, nes teisės akto, kurį Konstitucijoje nurodyti subjektai galėtų ginčyti Konstituciniame Teisme, apskritai nėra. Tad minėta prielaida iš esmės iškreiptų, paneigtų ir Konstitucinio Teismo aktų konstitucinių teisinių padarinių sampratą.

Pažymėtina, kad daugiausia problemų kelia teisės spragos atsirandančios pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai įstatymą ar tam tikras juo nuostatas, kadangi spragas atsiradusias pripažįstant tam tikro poįstatyminio akto reguliavimą prieštaraujančiu įstatymui, teisę taikančios institucijos gali užpildyti taikant atitinkamo įstatymo nuostatas. Tuo tarpu tiesiogiai taikyti Konstituciją įmanoma ne visada, Konstitucijoje nenumatyta konkrečių sprendimų kiekvienai teisinei situacijai, o vien konstitucinių principų taikymas, t. y. pasinaudojimas teisės analogija, kaip jau buvo minėta, galimas ne visose teisės srityse.¹⁶ Pats Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime yra pabrėžęs, kad teisės spragų (taip pat ir legislatyvinės omisijos) pašalinimas yra atitinkamo teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas, bet žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas tam tikru mastu įmanoma užpildyti ir taikant teisę, taigi ir aiškinant teisę. Tačiau teisės aktuose esančias teisės spragas teismai gali užpildyti tik *ad hoc*, t. y. tik individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas nagrinėjamoje byloje. Toks teisminis teisės spragų šalinimas, Konstitucinio Teismo teigimu, „sudaro prielaidas formuotis vienodai teismų praktikai sprendžiant tam tikros kategorijos bylas – teismų precedentuose įtvirtintai teisei“, kurią įstatymų leidėjas (ar kitas kompetentingas teisėkūros subjektas), vėliau gali keisti ar kitaip koreguoti įstatymu ar kitu teisės aktu sureguliuodamas tam tikrus visuomeninius santykius ir šitaip pašalindamas teisės spragą jau „į ateitį nukreiptu bendro pobūdžio teisiniu reguliavimu“. Taigi galutinai pašalinti teisės spragas galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus.

Viena populiariausių teisinių priemonių siekiant išvengti teisės spragų atsiradimo yra nekonstituciniu pripažinto teisės akto pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas, atidedant Konstitucinio Teismo sprendimo, kuriuo tas teisės aktas (jo dalis) pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, oficialų paskelbimą ir įsigaliojimą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją, atsižvelgęs į teisinę situaciją galinčią susidaryti įsigaliojus Konstitucinio

¹⁶ V. STAUGAITYTĖ. Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 2 (80), p. 100-111.

Teismo nutarimui, jis gali atidėti savo nutarimo oficialų paskelbimą (taigi ir įsigaliojimą), „jeigu tai būtina, kad įstatymų leidėjas turėtų laiko pašalinti tas *lacunae legis* (teisinio reguliavimo vakuumas ar kitos neapibrėžtys), kurios atsirastų, jeigu atitinkamas Konstitucinio Teismo nutarimas būtų oficialiai paskelbtas tuoj pat po jo viešo paskelbimo Konstitucinio Teismo posėdyje ir jeigu jos sudarytų prielaidas iš esmės paneigti tam tikras Konstitucijos ginamas, saugomas vertybes”.¹⁷ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kol Konstitucinio Teismo nutarimas nėra įsigaliojęs (jo oficialus paskelbimas atidėtas), formaliai žiūrint, įstatymui leidėjui neatsiranda pareiga imtis atitinkamų legislatyvinių veiksmų, tačiau taip Konstitucinis Teismas suteikia įstatymų leidėjui galimybę savo iniciatyva suderinti atitinkamą teisinį reguliavimą su Konstitucijos reikalavimais, kad neatsirastų teisės spragų. Taigi tokia Teismo praktika remiasi „pasitikėjimu įstatymo leidėjo atsakingu požiūriu į savo konstitucinę priedermę ir jo gera valia”.¹⁸ Paminėtina, kad Konstitucinis Teismas 2005 m. sausio 19 d. nutarime pažymėjo, kad įstatymų leidėjas turi atsižvelgti į oficialiai dar nepaskelbtame Konstitucinio Teismo akte išdėstyta Konstitucijos nuostatų sampratą ir kitus teisinius argumentus, kadangi priešingu atveju galėtų atsirasti prielaidos įstatymus, kuriuose į tai neatsižvelgta, pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai, jei dėl jų būtų kreiptasi į Konstitucinį Teismą.

Mokslinėje literatūroje siūlomas dar toks, kai kurių užsienio valstybių praktikuojamas, teisinio reguliavimo spragų išvengimo būdas, kai Konstituciniam Teismui pripažinus įstatymą ar kitą teisės aktą antikonstituciniu, atgauna galią to teisės akto panaikintos ar pakeistos teisės normos. Kalbama ne apie Konstitucinio Teismo įgaliojimus gražinti tokių teisės normų galią, nes tai būtų vertinama kaip įstatymų leidėjo funkcijos perėmimas, bet apie tokių anksčiau galiojusių teisės normų atgijimą, kaip Konstitucinio Teismo nutarimo teisinį padarinį, tiesiogiai numatyta Konstitucijoje ar įstatymuose, arba „kylantį *ipso iure*, t y. nulemtą tokio sprendimo esmės”. Atkreipiamas dėmesys, kad Lietuvoje laikomasi Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų nuginkčijamumo, bet ne jų negaliojimo *ab initio* koncepcijos. Todėl čia teisės normų atgijimas būtų galimas tik jei jį tiesiogiai lemtų tai, kad tas normas panaikinęs ar pakeitęs teisės aktas neteko galios.¹⁹

Vadinasi, teisės spragos, tai tokios teisinės situacijos, kai kurie nors visuomeniniai santykiai nėra teisiškai sureguliuoti, nors poreikis juos reguliuoti yra. Jos nėra itin retas reiškinys, tačiau Konstitucinis Teismas, konstatavęs teisės spragą, gali pripažinti teisės aktą

¹⁷ Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 9-289, 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 152-5605.

¹⁸ V. STAUGAITYTĖ. Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 2 (80), p. 100-111.

¹⁹ Žr., pvz., V. STAUGAITYTĖ. Teisės normų atgijimo įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui problema. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2006, nr. 2, p. 287-310.

nekonstituciniu ne kiekvienu atveju, bet tada, jeigu dėl to, kad tam tikri santykiai nėra teisiškai reguliuojami tiriamame teisės akte (jo dalyje) gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos, kitų aukštesnės galios teisės aktų nuostatos. Legislatyvinės omisijos aptikimas teisės akte yra pakankamas pagrindas pripažinti jį prieštaraujančiu Konstitucijai ta apimtimi, kuria jame nėra nustatytas Konstitucijos (aukštesnės galios teisės akto) reikalaujamas nustatyti teisinis reguliavimas. Kartais teisės spraga gali atsirasti dėl to, kad Konstitucinis Teismas pripažįsta įstatymą, ar tam tikras jo normas prieštaraujančiomis Konstitucijai. Šioje situacijoje įstatymų leidėjui atsiranda pareiga ją užpildyti. Teisės spragą gali užpildyti ir bendros kompetencijos bei specializuoti teismai, bet tik savo konkrečioje byloje, individualiam visuomeniniam santykiui. Konstitucinis Teismas kartais taiko savo nutarimo oficialaus paskelbimo atidėjimą, kad įstatymų leidėjas galėtų atitinkamai reaguodamas išvengti teisės spragos, galinčios atsirasti po Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimo.

1. 4. Konstitucinio Teismo aktai

Konstitucija kalba apie Konstitucinio Teismo priimamus sprendimus jo kompetencijai priskirtais klausimais. Tačiau „sprendimai” tai bendra sąvoka naudojama Konstitucijoje Konstitucinio Teismo priimamiems aktams (nors Konstitucinio Teismo išvados taip pat paminėtos Konstitucijos tekste) apibrėžti. Anot Konstitucinio Teismo, šia bendrine „sprendimų” sąvoka „ne tik apibūdinami Konstitucinio Teismo priimami teisės aktai ir tų aktų rūšis – ji reiškia, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina Konstitucijos jam priskirtą kompetenciją ir pareiškia savo valią, t. y. priima Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą” (2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Kaip bendrinės sprendimų sąvokos sinonimas taip pat naudojamas Konstitucinio Teismo aktų terminas.

Konstitucinio Teismo įstatyme minimos jau konkrečios teismo aktų formos – sprendimai, nutarimai ir išvados. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą, sprendimai, tai procesiniai Teismo aktai, kuriais byla neišsprendžiama iš esmės. Teisinėje literatūroje minima, kad nutarimai ir išvados priskirtini prie baigiamųjų aktų, nes jie priimami išnagrinėjus konkrečią bylą.²⁰ Tačiau Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime yra pažymėjęs, kad Teismo baigiamieji aktai yra ne tik tie jo teisės aktai, kuriais konstitucinės justicijos byla išnagrinėjama iš esmės, bet ir tokie, kurie yra priimti ginčijamo teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui netyrus iš esmės, o argumentuotu sprendimu atsisakius nagrinėti prašymą arba nutraukus pradėtą teiseną, arba

²⁰ *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 462.

nutraukus bylą. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą, Teismas priima sprendimus dėl bylos (teisenos) nutraukimo (69 straipsnio 3 dalis), o taip pat dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo (61 straipsnio 2 dalis). Šie Konstitucinio Teismo sprendimai, kaip ir nutarimai bei išvados, yra Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai – jais baigiama konstitucinės justicijos byla. Be to, visi Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra galutiniai ir neskundžiami nepriklausomai nuo to, ar tuos teisės aktus Konstitucinis Teismas atitinkamoje konstitucinės justicijos byloje priėmė iš esmės ištyręs teisės akto (jo dalies) konstitucingumą, ar aiškiai ir racionaliai argumentuotu sprendimu atsisakęs nagrinėti prašymą arba nutraukęs pradėtą teiseną.

Skirtingų Teismo aktų skirtinga teisinė galia ir teisiniai padariniai. Tačiau visiems Konstitucinio Teismo aktams (išskyrus sprendimus procesiniais klausimais) būdinga panaši vidinė struktūra, kurioje galima išskirti šias dalis: 1) akto pavadinimas; 2) įvadinė; 3) konstatuojamoji (motyvuojamoji); 4) rezoliucija. Rezoliucijoje suformuluota Teismo valia. Konstatuojamojoje dalyje Teismas išdėsto motyvus ir argumentus, kuriais grindžiama rezoliucija. Nustatomojoje dalyje atskleidžiama konstitucinio ginčo esmė.

Konstitucinis Teismas **nutarimus** priima bylose, kuriose vertinamas teisės akto konstitucingumas. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą, priimdamas nutarimą, Teismas įvertina įrodymus, konstatuoja, kurios svarbios aplinkybės yra nustatytos ir kurios nenustatytos, kuria Konstitucijos ar įstatymo norma turi būti remiamasi šioje byloje ir ar prašymas yra tenkintinas. Teismas pagrindžia nutarimą tik tais įrodymais, kurie ištirti Teismo posėdyje.

Baigęs nagrinėti bylą dėl teisės akto atitikimo Konstitucijai Konstitucinis Teismas, priima vieną iš šių nutarimų:

- 1) pripažinti, kad teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai ar įstatymams;
- 2) pripažinti, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai ar įstatymams.

Konstatavus, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai ar įstatymams, nurodoma, kuriems konkretiems Konstitucijos straipsniams ar jų nuostatoms arba kokiems konkretiems įstatymams teisės aktas prieštarauja. Tais atvejais, kai teisės akto dalis buvo pripažinta atitinkanti Konstituciją ar įstatymus, o kita dalis pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai ar įstatymams, apie tai tiksliai nurodoma Konstitucinio Teismo nutarime.

Nutarimai skelbiami Lietuvos Respublikos vardu, jie yra galutiniai ir neskundžiami. Koks bebūtų Teismo verdiktas dėl teisės akto konstitucingumo, jam priėmus nutarimą, dalyvavę byloje asmenys bei kitos institucijos ir asmenys nebegali iš naujo kelti Teisme klausimo dėl išnagrinėto teisės akto atitikimo Konstitucijai ar įstatymams.

Pagal Konstituciją, įstatymas arba kitas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai (ar Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas – prieštarauja įstatymui). Konstitucinio Teismo nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams. Pasak paties Konstitucinio Teismo, jo baigiamieji aktai yra privalomi ir jam pačiam – „jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Visos valstybės institucijos bei jų pareigūnai privalo panaikinti savo priimtus poįstatyminius aktus ar jų nuostatas, kurie pagrįsti nekonstituciniu pripažintu teisės aktu. Taip pat neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo. Be to, Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį.

Apie Konstitucijai prieštaraujančiais pripažintų įstatymų ir kitų teisės aktų formalų panaikinimą konstitucinės teisės doktrinoje yra skirtingų nuomonių. Pavyzdžiui, K. Lapinskas mano, kad kai po Konstitucinio Teismo nutarimo nekonstitucinis teisės aktas faktiškai netenka galios, dar kartą jį naikinti teisiniu požiūriu nebereikia, nes nutarimu faktiškai yra nutraukiama neteisėtu pripažinto teisės akto galia ir tai prilygsta jo panaikinimui. Tuo tarpu E. Kūrio nuomone, Konstitucijai prieštaraujančiais pripažintu teisės aktų Konstitucinis Teismas formaliai nepanaikina, kadangi, anot jo, panaikintas teisės aktas, tai aktas netekęs galios ir išimtas iš teisinės apyvartos, o po Konstitucinio Teismo sprendimo pripažinti jį prieštaraujančiu Konstitucijai, teisės aktas tik netenka galios, pašalinti jį iš teisės aktų sistemos gali tik įstatymų leidėjas. Tačiau laikoma, kad svarbesnis vis dėlto yra pats įstatymo ar kito teisės akto galios netekimas. Nes tik formaliai įstatymų leidėjo panaikintas teisės aktas gali būti ir toliau taikomas teisiniams santykiams, atsiradusiems jo galiojimo laikotarpiu, tuo tarpu netekęs galios Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas negali būti taikomas jokiais atvejais.²¹

Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą, po nutarimo paskelbimo Konstitucinis Teismas gali jį ištaisyti savo iniciatyva ar dalyvaujančių byloje asmenų prašymu, nekeisdamas nutarimo esmės. Toks taisymas apima nutarime esančius netikslumus bei aiškias redakcines klaidas.

²¹ Iš V. STAUGAITYTĖ. Teisės normų atgijimo įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui problema. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2006, nr. 2, p. 287-310.

Tik pats Konstitucinis Teismas gali oficialiai aiškinti savo priimtą nutarimą, nekeisdamas jo turinio, pagal dalyvavusių byloje asmenų, kitų institucijų ar asmenų, kuriems jis išsiųstas, prašymą, taip pat savo iniciatyva.

Konstitucinio Teismo nutarimas taip pat gali būti peržiūrėtas jo paties iniciatyva, kai paaiškėja naujų esminių aplinkybių, kurios buvo nežinomos Konstituciniam Teismui nutarimo priėmimo metu. Tokiu atveju Konstitucinis Teismas priima sprendimą ir pradeda bylą nagrinėti iš naujo. Konstitucinio Teismo sprendimas dėl savo nutarimo aiškinimo gali būti peržiūrėtas ir tuo atveju, kai nutarimas buvo išaiškintas ne pagal tikrąjį jo turinį. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Teismo įgaliojimai peržiūrėti savo nutarimus, išvadas, sprendimus kyla iš Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties vykdyti konstitucinį teisingumą, garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą; tokius Konstitucinio Teismo įgaliojimus suponuoja ir konstitucinis teisinės valstybės principas, pagal kurį reikalaujama, kad jurisdikcinės institucijos (taigi ir Konstitucinis Teismas) siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu”.²² Dar vienas pagrindas peržiūrėti Konstitucinio Teismo nutarimą – kai pasikeitė Konstitucijos norma, kurios pagrindu nutarimas buvo priimtas, 2006 m. kovo 28 d. Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 107 straipsnio 1, 2 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui. Nutarime Konstitucinis Teismas akcentavo, kad kai padaroma Konstitucijos pataisa, įstatymų leidėjas, taip pat kiti teisėkūros subjektai privalo suderinti savo išleistus ir tebegaliojančius teisės aktus su pasikeitusiu konstituciniu teisiniu reguliavimu, tačiau tai nereiškia, kad jau išnagrinėtos konstitucinės justicijos bylos dėl ankstesnio teisinio reguliavimo atitikties aukštesnės galios teisiniam reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, turi būti atnaujintos, o jose priimti sprendimai – peržiūrėti ir pakeisti. Pasakyta taikytina ir kitiems Teismo aktams – išvadoms ir sprendimams. Šioje byloje Konstitucinio Teismo buvo konstatuota, kad „Konstitucija nesuteikia pagrindo „atgaline data“ grąžinti į Lietuvos teisės sistemą teisinio reguliavimo, kuris Konstitucinio Teismo buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisiniam reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) nustatytam Konstitucijoje, taip pat kvestionuoti ir anuluoti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų, sprendimų, kurie buvo konstituciškai pagrįsti tuo metu, kai buvo priimti”. Kadangi, aiškinant kitaip „būtų ne tik nepaisoma Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių konstitucinės justicijos – konstitucinės teisminės kontrolės – institutą, *inter alia* Konstitucinio Teismo sprendimų neskundžiamumą ir galutinumą, bet ir paneigiama Konstitucijos stabilumas, Konstitucinio Teismo sprendimų

²² Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292; taip pat žr. 1999 m. gegužės 11 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. sausio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai.

prognozuojamumas, įvairių teisės subjektų teisėti lūkesčiai, kurie tokiais sprendimais yra sukuriami”. Konstitucinis Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, negali būti peržiūrimi, išskyrus tuos atvejus, kai būtinybė juos peržiūrėti kyla iš pačios Konstitucijos.

Teisinėje literatūroje iškeliamos kelios problemos dėl Konstitucinio Teismo nutarimų, jų teisinės galios²³. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. 2 d. normą, kad Konstitucinio Teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, gali atrodyti, kad Konstitucinio Teismo nutarimai savo galia yra lygiaverčiai įstatymams. Tačiau kyla klausimas, ar galima lyginti Konstitucinio Teismo nutarimą su įstatymu. Aiškinama, kad minėtos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. 2 d. normos paskirtis – įtvirtinti visuotinį Konstitucinio Teismo sprendimų privalomumą vykdyti. Kitaip suprantant, tektų konstatuoti, kad Konstitucinio Teismo aktai savo teisine galia netgi turi prioritetą įstatymų atžvilgiu, nes Konstitucinio Teismo nutarimu papažinus įstatymą, ar jo dalį, prieštaraujančiu Konstitucijai, toks įstatymas, ar jo dalis, nebegali būti taikomas. Tačiau akcentuojama, kad Konstitucinio Teismo nutarimu toks įstatymas (jo dalis) nėra panaikinamas, bet kaip Konstitucinio Teismo sprendimo pasekmė tokia įstatymo nuostata negali būti taikoma ir „tampa „plika”, niekieno neginama teise (*ius nudum*)”. Konstitucijai prieštaraujantį įstatymą, jo nuostatas, panaikinti gali tik Seimas, kaip įstatymų leidėjas, arba kitas subjektas, išleidęs aktą, Konstitucinio Teismo pripažintą antikonstituciniu. Kaip 2006 m. birželio 6 d. nutarime pasisakė pats Konstitucinis Teismas, jam pripažinus teisės aktą ar jo dalį prieštaraujančiu Konstitucijai, „atitinkamam teisėkūros subjektui – Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei – kyla konstitucinė pareiga pripažinti tokį teisės aktą (jo dalį) netekusiu galios arba (jeigu be atitinkamo tų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo negalima išsiversti) pakeisti jį taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Bet ir tol, kol ši konstitucinė pareiga nėra įvykdyta, atitinkamas teisės aktas (jo dalis) jokiais aplinkybėmis negali būti taikomas. Šiuo atžvilgiu tokio teisės akto teisinė galia yra panaikinta”. Taigi, kaip konstatuojama konstitucinės teisės moksle: „Konstitucinio Teismo nutarimas, viena vertus, yra lyg konstitucinio reguliavimo pratęsimas, atskleidžiantis Konstitucijos normas ar principus; antra vertus, – aktas, kuriuo pripažįstama, kad ginčijamas įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja (ar neprieštarauja) Konstitucijai”. Todėl iš esmės negalima lyginti

²³ Žr., Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 62-65.

Konstitucinio Teismo nutarimo su įstatymų ar poįstatyminių aktų galia²⁴.

Kitas gvildenamas klausimas, ar visi Konstitucinio Teismo nutarimai gali būti laikomi teisės šaltiniais. Lietuviškoje teisinėje literatūroje sutinkama nuomonė, kad Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriuo teisės aktas yra pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai ar įstatymams, laikytinas teisės šaltiniu. Tačiau nėra vieningos nuomonės dėl tokio Teismo nutarimo, kuriuo patvirtintas teisės akto suderinamumas su Konstitucija (kuriuose nebuvo konstatuota teisės akto prieštaravimas Konstitucijai ar įstatymams). Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlio autoriai laikosi pozicijos, kad ir tokie Konstitucinio Teismo nutarimai turėtų būti laikomi teisės šaltiniu, kadangi savo prigimtimi, t. y. priėmimo tvarka, teisine galia, jie nesiskiria nuo nutarimų, kuriuose konstatuojamas prieštaravimas Konstitucijai ir įstatymui. Nors akivaizdu, jog tokių nutarimų teisinės pasekmės galiojančioms teisės normoms yra skirtingos. Pripažinus, kad teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai (įstatymams), jo taikymas nėra stabdomas. Be to, laikant abi nutarimų rūšis esančiomis skirtingos teisės šaltinio galios, kiltų problemų su tokiais Konstitucinio Teismo nutarimais, kuriais dalis įstatymo pripažįstama prieštaraujančia Konstitucijai, o kita dalis – ne. Kadangi, kaip pastebima, tokiais atvejais „Konstitucinio Teismo išdėstyti argumentai ir motyvai dažnai susipina ir taikytini visoms ginčijamo teisės akto dalims”.

Būta diskusijų ir tokiu klausimu – ar teisės šaltiniu laikytina tik rezoliucinė nutarimo dalis, ar ir konstatuojamoji (motyvuojamoji) dalis, kur išdėstomi Konstitucinio Teismo argumentai ir motyvai. Čia reikšminga Konstitucinio Teismo nutarimo kaip vientiso akto samprata. Šis klausimas taip pat siejasi su aukščiau minėtu – jei konstitucinės teisės šaltiniais laikytume tik Konstitucinio Teismo nutarimus, kuriuose konstatuojamas teisės akto prieštaravimas Konstitucijai, reikštų, jog teisės šaltiniu yra tik nutarimo rezoliucija. Tačiau Konstitucinio Teismo nutarime, kaip vientisame akte, konstatuojamoji dalis, kur išdėstoma Konstitucijos principų ir normų interpretacija, teisės požiūriu yra ne mažiau svarbi, kadangi atskleidžiant Konstitucijos normų ir principų turinį ir yra tikrinamas ginčijamo akto suderinamumas su Konstitucija²⁵. 2003 m. gegužės 30 d. nutarime Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad „(...) įstatymus ir kitus teisės aktus leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų”. Taigi konstitucinės teisės šaltiniu reikėtų laikyti visą Konstitucinio Teismo nutarimą. Tačiau teisės mokslininkų susirūpinimą kelia nutarimų konstatuojamosios dalies apimties didėjimas plečiantis jos įžanginei daliai, kurioje daug bendro pobūdžio pasvarstymų,

²⁴ Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 63.

²⁵ Žr. Ten pat, p. 62-65.

formuluojamų taisyklių, kuriomis Konstitucinis Teismas tiesiogiai nesiremia nusprenddamas dėl teisės akto konstitucingumo. V. Vaičičio nuomone, taip Konstitucinis Teismas piktnaudžiauja savo pozicija teisinėje sistemoje, be to, toks Teismo elgesys tik apsunkina nutarimo skaitymą ir konkrečių motyvų, kuriais remiantis Teismas priimą atitinkamą sprendimą, išskyrimą.²⁶

Konstitucinio Teismo **išvados** teisinėje literatūroje vertinamos kaip savo teisine galia ir teisiniais padariniais kiek besiskiriančios nuo nutarimų ir Konstitucinio Teismo išvada traktuojama kaip rekomendacinio pobūdžio aktas, kadangi galutinį sprendimą tiriamu klausimu vadovaudamasis išvada turi priimti Seimas.²⁷ Rengdamas išvadas Teismas vertina konkrečius juridinius faktus, kas primena bendros kompetencijos teismų darbą nagrinėjant bylas, kuriose vertinami konkretūs juridiniai faktai, įvykiai. Paklausimai dėl išvadų nagrinėjami paprastesne procedūra, nei nagrinėjant bylas dėl teisės aktų konstitucingumo, ši aplinkybė siejama su tuo, kad tokiose bylose nėra dviejų šalių. Svarbų vaidmenį rengiant išvadas gali vaidinti liudytojai, ekspertai ir specialistai. Subjektų, kurie gali kreiptis su paklausimu prašydami Teismo išvados, ratas yra mažesnis, negu kreipiantis dėl aktų konstitucingumo. Skirtingai nuo nutarimų, išvados nėra skelbiamos Lietuvos Respublikos vardu, kadangi laikoma, kad išreiškia tik Konstitucinio Teismo poziciją svarstomu klausimu. Konstitucinio Teismo pateikta išvada yra galutinė ir neskundžiama. Mokslinėje literatūroje pažymima, jog ta aplinkybė, kad Seimas priima galutinį sprendimą išvadoje tiriamu klausimu, gali atrodyti tarsi „atstovaujamosios demokratijos persvaros prieš teisinį valstybingumą elementas“, tačiau kartu pastebima, jog vadovaujantis logikos dėsniais būtų neįmanoma remtis išvada ir kartu elgtis „priešingai jos turinio esmei“. Todėl Seimo diskrecija galutinai spręsti Konstitucinio Teismo įvertintus klausimus nėra beribė.²⁸ Į tą atkreipė dėmesį ir pats Konstitucinis Teismas po 2004 m. kovo 31 d. išvados „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, užėmęs griežtesnę poziciją ir išaiškindamas, kad Konstitucijos nuostata, jog Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, reiškia ir tai, kad Seimas negali paneigti, pakeisti ar kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados. Taigi tokia išvada privaloma, o jos nepaisydamas Seimas pažeistų Konstituciją. Šioje išvadoje Konstitucinis Teismas pasakė, kad tik jis turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Vadinas, Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo faktą, gali

²⁶ V. A. VAIČAITIS, P. JURČYS. Biurokratinė valstybės tarnybos ir centralizuoto viešojo valdymo samprata bei Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimo argumentavimo stilius. *Justitia*, 2005, nr. 1 (55), p. 56-63.

²⁷ Žr., pvz., *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 464–465.

²⁸ E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 397.

nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas. Seimas gi, neturėdamas įgaliojimų priimti sprendimo, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, taipogi neturi konstitucinių įgaliojimų spręsti, ar jis ją pažeidė šurkščiai. Seimo funkcija apkaltos procese kitokia – jis sprendžia, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Prezidentą iš pareigų.²⁹ Taigi galima teigti, kad priimdamas išvadas Konstitucinis Teismas bendradarbiauja su Seimu sprendžiant valstybinės reikšmės klausimus, kiekviena iš šių institucijų atlieka savo vaidmenį – Teismas pateikia išvada, o Seimas ja remdamasis priima atitinkamą sprendimą.

Konstitucinio Teismo **sprendimai** priimami procesiniais jo veiklos klausimais. Tačiau kadangi procesiniai veiksmai yra skirtingi ir nevienodos reikšmės, sprendimai gali būti klasifikuojami. Pagal procesinio veiksmo esmę išskiriamos dvi sprendimų grupės.³⁰

- 1) vienkartinio pobūdžio (protokoliniai) sprendimai, nesukeliantys ženklesnių teisinių pasekmių. Pavyzdžiui, sujungti prašymus į vieną bylą, skirti bylą nagrinėti Teismo posėdyje, atidėti ar atnaujinti bylos nagrinėjimą, skirti baudas ir panašiai. Tokie sprendimai gali būti įforminami atskiru dokumentu ar teismo posėdžio metu fiksuojami protokole.
- 2) sprendimai paliečiantys byloje dalyvaujančių asmenų interesus platesne prasme. Šiai grupei galėtų būti priskiriami tokie sprendimai:
 - a) sprendimas priimti Prezidento teikimą ar Seimo nutarimą, kuriuose prašoma iširti, ar teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai. Tokiu sprendimu sustabdomas ginčijamo teisės akto veikimas;
 - b) sprendimas nutraukti pradėtą teiseną;
 - c) sprendimas atsisakyti nagrinėti prašymą ar paklausimą;
 - d) sprendimas ištaisyti Konstitucinio Teismo nutarimą;
 - e) sprendimas išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą;
 - f) sprendimas peržiūrėti Konstitucinio Teismo nutarimą.

Kai kurie šių sprendimų savo reikšme priartėja prie baigiamųjų Teismo aktų ir Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime aiškiai pripažino juos baigiamaisiais aktais šalia nutarimų ir išvadų, kadangi tokias sprendimais baigiama konstitucinės justicijos byla. Tai sprendimas dėl teisenos nutraukimo, sprendimas išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, taip pat sprendimas atsisakyti nagrinėti prašymą ar paklausimą. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir jam pačiam, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo.

²⁹ Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada // Valstybės žinios. 2004, Nr.49-1600.

³⁰ *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 466.

Dar galima išskirti sprendimus priimamus esminiais Teismo vidaus darbo organizavimo klausimais. Tokie sprendimai atspindi Teismo nepriklausomumo principą. Konstitucinio Teismo aktams taip pat priskirtini Teismo pirmininko potvarkiai. Nors tai yra individualūs aktai, tačiau priimami Teismo veiklos procesiniais klausimais.

Daugumą Konstitucinio Teismo priimamų aktų sudaro sprendimai, jų gali būti priimama po kelis vienoje byloje. Jau kelerius metus pastebima nutarimų apimties augimo tendencija, bet atrodo, kad auga ir sprendimų apimtis, net kai tai nėra sprendimas dėl Konstitucinio Teismo nutarimo išaiškinimo, bet dėl bylos nutraukimo, kaip pavyzdžiui 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, jame taip pat nemažai doktrininų nuostatų, pasikartojimų, dėl kurių gausos būna kritikuojami Konstitucinio Teismo nutarimai. Išvados priimamos rečiausiai, matyt tam įtakos turi ir gan specifiniai klausimai, dėl kurių įgalioti subjektai gali kreiptis išvados į Konstitucinį Teismą.

Konstitucijoje minimi Konstitucinio Teismo aktai įvardijami kaip sprendimai. Konstitucinis Teismas traktuoja šią sąvoką kaip reiškiančią Teismo valios pareiškimą vykdant savo įgaliojimus, priimant baigiamąjį aktą, kuris yra galutinis ir neskundžiamas, privalomas visiems, neišskiriant ir paties Konstitucinio Teismo.

2. Įstatymo samprata

Kaip pastebi S. Vansevičius, kasdieniame gyvenime leistina vadinti įstatymu bet kurią valstybės išleistą norminį aktą, t.y. rašytine forma išreikštą valstybės institucijos sprendimą, nes tuo pabrėžiama ne vien įstatymų, o visų išleidžiamų teisės aktų laikymosi svarba. Tačiau juridiskai to daryti nedera, nes, sutapatinus įstatymus su kitais norminiais aktais, supainiojami įvairūs teisės šaltiniai ir šitaip mažinamas jų taikymo veiksmingumas. Todėl mokslinėje literatūroje įstatymas suprantamas siauruoju, specifiniu požiūriu. S. Vansevičius pateikia tokį paplitusį įstatymo apibrėžimą – valstybės gyvenimo klausimais ypatinga tvarka priimtas pirminis teisės aktas, tiesiogiai išreiškiantis valstybės valią ir turintis aukščiausią teisinę galią³¹.

Prof. A.Vaišvila „Teisės teorijoje“ rašo, kad įstatymai – tai Konstitucijos ir Seimo statuto nustatyta tvarka išleisti pirminiai teisės aktai, kurie turi aukščiausią juridinę galią, formuluoja bendrąsias teisės normas, skirtas reguliuoti svarbiausius žmonių santykius³².

Dar vienas apibrėžimas – įstatymai, tai norminiai teisės aktai, priimami ypatinga tvarka, turi aukščiausią teisinę galią ir įtvirtina (išreiškia) teisės normas, reguliuojančias svarbiausius visuomeninius santykius. Minimimi tokie įstatymų požymiai:

- priimami valstybės atstovaujamosios institucijos, jos įgaliotos institucijos arba referendumu;
- turi aukščiausią teisinę galią;
- yra pirminiai norminiai teisės aktai, jais remiantis kuriami poįstatyminiai teisės aktai;
- įstatymų leidybos tvarka griežtai reglamentuota;
- jais siekiama teisiškai sureguliuoti reikšmingiausius visuomeninius santykius;
- reguliuodami atitinkamus visuomeninius santykius yra stabilūs;
- įstatymu panaikinami jam prieštaraujantys kiti norminiai teisiniai paliepimai;
- skelbiami oficialiuose leidiniuose, taip pat ryšio priemonėmis.³³

2.1. Įstatymas teisės šaltinių hierarchijoje

Plačiuoju požiūriu teisės šaltinis suprantamas, kaip visuomeniniai santykiai, kuriuos reikia reguliuoti ir kuriuos įsisąmonina įstatymų leidėjas³⁴. Materialiuoju aspektu tai gali būti istorinės, socialinės, politinės aplinkybės, įtakojusios teisės normos atsiradimą. Formaliuoju

³¹ S. VANSEVIČIUS. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 126–127.

³² A. VAIŠVILA. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 247.

³³ E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 46; taip pat žr. S. VANSEVIČIUS. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p.182-183.

³⁴ S. VANSEVIČIUS. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 115.

teisiniu aspektu teisės šaltinis apibūdinamas kaip oficialiai pripažįstama teisės normų išraiškos ir įtvirtinimo forma. Teisės šaltinių sistemoje įstatymai užima svarbią vietą.

Konstitucinis Teismas 1994 m. sausio 19 d. nutarime paminėjo Lietuvos teisės aktų hierarchijos sistemą pasakydamas, kad: „teisiniai valdžios aktai skirstomi į įstatymus (Konstitucija, konstituciniai įstatymai, įstatymai), poįstatyminius aktus (kiti Seimo aktai, valdymo reglamentiniai aktai, valdymo individualūs aktai) ir teismo sprendimus.

Taigi teisės doktrinoje įstatymai skirstomi pagal jų teisinę galią. Aukščiausią vietą užima Konstitucija (taip pat jos pataisos ar aktai, esantys sudėtine Konstitucijos dalimi). Žemesnę galią turi konstituciniai ar organiškieji įstatymai (kurie nėra sudėtinė Konstitucijos dalis) ir paprastieji įstatymai.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklauso Seimo nariams, Prezidentui ir Vyriausybei, o taip pat 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, kurie gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir Seimas privalo tokį projektą svarstyti. Įstatymus priima Seimas posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma. Įstatymai ar tam tikros jų nuostatos gali būti priimami ir referendumu. Įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Respublikos Prezidentas. Pačiuose įstatymuose gali būti numatyta ir vėlesnė įsigaliojimo data. Konstitucijoje numatyti pagrindiniai įstatymų leidybos principai ir reikalavimai įstatymams. Konstitucijos 7 straipsnyje nurodoma, kad galioja tik paskelbti įstatymai.

Konstitucinis Teismas 1994 m. sausio 19 d. nutarime yra konstatavęs: „Įstatymas yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Seimo statuto nustatyta tvarka išleistas pirminis teisinis aktas, išreiškiantis įstatymo leidėjo valią ir turintis aukščiausiąją teisinę galią. Todėl įstatymas gali būti pakeistas arba jo galiojimas gali būti panaikintas ne kitaip, kaip išleidus kitą įstatymą arba Konstituciniam Teismui pripažinus jį prieštaraujančiu Konstitucijai. Visi kiti teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais ir negali jiems prieštarauti, t. y. turi būti poįstatyminiai“. Kitame (1995 m. spalio 26 d.) nutarime Konstitucinis Teismas pasakė: „Šalies teisės šaltinių sistemoje įstatymas yra pirminis teisės aktas, turintis aukščiausiąją teisinę galią. Ši galia grindžiama tuo, kad tautos įgalioto įstatymų leidėjo – Seimo priimtame įstatyme išreiškiama tautos valia svarbiausiais visuomenės gyvenimo klausimais. Įstatymų normose nustatomos bendro pobūdžio taisyklės, o poįstatyminiuose teisės aktuose jos gali būti detalizuojamos, reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka. (...) Įstatymų ir poįstatyminių valdymo aktų reguliavimo ribos priklauso nuo daugelio veiksnių – teisės tradicijų, visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio, tačiau tiek teisės teorijos, tiek įstatymų leidybos praktikos požiūriu tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl

viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojama įstatymais". Ribojamos žmogaus teisės ir laisvės irgi gali būti tik įstatymų, juose nustatytomis sąlygomis. Tačiau Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad tokiais apribojimais negalima pažeisti kokios nors pagrindinės žmogaus teisės turinio esmės. „Jeigu teisė taip apribojama, kad jos įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu teisė suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai tokiu atveju būtų pagrindo teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui“.³⁵

E. Jarašiūnas pastebi, kad beveik iki 2000 m. pabaigos įstatymas Konstitucinio Teismo nutarimuose traktuojamas kaip pirminis teisės aktas. Vėliau gi, nors įstatymo galia ir reikšmingumas ir toliau pabrėžiami, pamažu išnyksta įstatymo kaip pirminio akto parametras. „Įstatymo, kaip pirminio teisės akto, koncepcija nesuderinama su konstitucinės kontrolės doktrina“, teigia šis mokslininkas, „būtent konstitucinio teismo veikla aiškinant įstatymų atitiktį konstitucijai labai aiškiai įrodo, kad įstatymas yra anaipol ne pirminės teisės aktas, kad įstatymų leidėjas gali veikti tik remiantis konstitucija apibrėžta kompetencija, laikydamasis nustatytų konstitucinių imperatyvų“.³⁶

2006 m. sausio 16 d. nutarime Konstitucinis Teismas kalba apie teisės aktų hierarchiją, įstatymo vietą joje: „Teismas, vykdydamas teisingumą, turi vadovautis tik Konstitucijai neprieštaraujančiais įstatymais ir kitais teisės aktais, negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Atsižvelgiant į iš Konstitucijos kylančią teisės aktų hierarchiją, ši Konstitucijos nuostata taip pat reiškia, kad teisėjas negali taikyti ir Konstitucijai prieštaraujančio poįstatyminio teisės akto, jis taip pat negali taikyti tokio poįstatyminio teisės akto, kuris prieštarauja įstatymui. Kita vertus, minėta Konstitucijos nuostata atspindi konstitucinį principą, (...) kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui“.

Neabejotinai įstatymas užima reikšmingą vietą teisės šaltinių hierarchijoje. Tačiau įstatymų leidėjas nėra neklystantis, ne visi įstatymai pasižymi stabilumu. Vis dėlto įstatymai išlieka teisės aktais reguliuojančias svarbiausius visuomeninius santykius, jais remiantis priimami poįstatyminiai aktai, todėl svarbu, kad įstatymų reguliavimas nesikirstų su Konstitucijos reguliavimu, kuris atspindi aukščiausiąją teisę, ir kilus abejonių dėl įstatymo konstitucingumo jis turi būti vertinamas Konstitucinio Teismo. Kaip pastebi profesorius E. Kūris: „Visa konstitucinės justicijos istorija perbraukia naivią J. J. Rousseau tezę, kad negali būti neteisingas įstatymas, priimtas Tautos atstovybės“.³⁷

³⁵ Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.

³⁶ E. JARAŠIŪNAS. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*, 2002, t. 33 (25), p. 30-41.

³⁷ E. KŪRIS. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3-4, p. 2-12.

2.2. Įstatymų klasifikavimas

Pagal galiojimą laike įstatymai gali būti pastovūs ir laikini. Pagal reguliavimo pobūdį juos bandoma skirti į įprastus įstatymus, įstatymus-principus, įstatymus-programas. Skiriami taip pat ypatingieji įstatymai. Pagal galiojimą tam tikroje teritorijoje federalinėse valstybėse gali būti federaliniai ir federacijos subjektų įstatymai.³⁸ Pagal priėmimo procedūrą ir reguliavimo objektą įstatymai gali būti skirstomi į konstitucinius, organinius, programinius, finansinius, paprastuosius ir kt.

Teisėkūros subjektų požiūriu įstatymai gali būti skirstomi į parlamento išleistus ir deleguotus. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad Lietuvoje nėra deleguotos įstatymų leidybos. Visi įstatymai priimami Seimo.

Prof. A.Vaišvila „Teisės teorijoje“ įstatymus skirsto pagal juridinę galią į pagrindinius (Konstitucija, konstituciniai įstatymai, Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys) ir paprastuosius, priimamus remiantis pagrindiniais įstatymais, „siekiant sukonkretinti, išplėtoti, įgyvendinti minėtuose teisės aktuose suformuluotus teisinius nurodymus, atsiliepti į einamojo momento žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo poreikius“. Iš paprastųjų įstatymų A. Vaišvila dar išskiria programinius, nustatančius valstybės ekonominės socialinės veiklos tikslus, tam tikros visuomeninės veiklos srities kryptis. „Teisės teorijos“ autorius pastebi, kad mūsų Konstitucija tokių nenumato. Kaip organinių arba kodifikacinių įstatymų, skirtų kompleksiskai reguliuoti kurią nors socialinių santykių sritį, pavyzdį, A. Vaišvila nurodo skirtingų teisės šakų kodeksus. Paminėti dar ypatingieji įstatymai, priimami „ištikus šali kokiai nors nelaimei“³⁹. Su tokiu skirstymu galima ir nesutikti. Įstatymai išties priimami remiantis Konstitucija, įgyvendinant jos nuostatas, tačiau ginčytinas šio autorius teiginys, kad įstatymai gali būti priimami konstitucinių įstatymų pagrindu. Tokią poziciją kritikuoja V. Vaičaitis akcentuodamas, kad Lietuvos konstituciniai įstatymai yra ne steigiamosios, o legislatyvinės galios aktai ir, remiantis šių įstatymų lyginamuoju tyrimu, konstituciniai įstatymai turėtų būti įgyvendinami ne įstatymais, o poįstatyminiais aktais.⁴⁰ Tačiau atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad A.Vaišvila kaip konstitucinius įstatymus įvardina tik Konstitucijos 150 straipsnyje minimus 1991 m. vasario 11 d. konstitucinį įstatymą ir 1992 m. birželio 8 d. konstitucinį aktą bei Konstitucijos 47 straipsnio pataisą, taigi steigiamosios galios aktus esančius Konstitucijos dalimi, tačiau kalba apie juos 69 straipsnio 3 dalies kontekste,⁴¹ nors šiame straipsnyje minimi konstituciniai įstatymai ir 150 Konstitucijos straipsnyje

³⁸ Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 74-75.

³⁹ A. VAIŠVILA. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 250–251.

⁴⁰ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 97.

⁴¹ A. VAIŠVILA. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 249.

vardijami aktai yra skirtingos teisinės prigimties (plačiau apie jų skirtumus – kitame skyriuje). Ginčytinas ir teiginys, kad paprastieji įstatymai priimami remiantis ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis. Tokioms tarptautinėms sutartims pripažįstama įstatymų galia, neretai numatoma ir jų viršenybė įstatymų atžvilgiu, tačiau vienareikšmiškai laikyti jas įstatymų priėmimo pagrindu būtų per daug kategoriška. A.Vaišvila taip pat sutapatina organinius ir kodifikacinius įstatymus, nors Lietuvos teisės moksle linkstama prie organinių ir konstitucinių įstatymų sugretinimo.

Bendrosios teisės doktrinos naudojamas įstatymų skirstymas pateikiamas „Lietuvos konstitucinės teisės“ vadovėlyje – Konstitucija (jos pataisos bei aktais esantys sudėtine Konstitucijos dalimi), konstituciniai ar organiškieji įstatymai (kurie nėra Konstitucijos dalimi), paprastieji įstatymai⁴². Konstitucijos vietą šioje hierarchijoje verta panagrinėti įdėmiau.

Konstitucija – pagrindinis įstatymas, turintis aukščiausią teisinę galią. Jis išsiskiria iš kitų įstatymų savo turiniu, priėmimo ir keitimo tvarka, ypatinga vieta, užimama teisės sistemoje. Jos ypatingas statusas teisės sistemoje, pasak A. Vaišvilos, kyla iš to, kad „demokratinėse visuomenėse tai yra ne valdžios įstatymas tautai, o tautos įstatymas savo išrinktai valdžiai“⁴³. Konstitucija „įtvirtina tik svarbiausias, pagrindines visuomeninius santykius palaikančias grupes, susijusias su valstybės valdžios įgyvendinimu ir asmens teisiniu statusu, apima svarbiausias teisės normas, kurioms būdingas daug didesnis teisinio reguliavimo apibendrinimas, palyginti su kitų įstatymų normomis“. Ji yra nacionalinės teisės šerdis, svarbiausias teisės šaltinis, „aktas garantuojantis teisėkūros kryptį, atitiktis kuriam laikoma teisiškumo patvirtinimu“⁴⁴. Konstitucijos normos reguliuoja svarbiausius žmogaus ir valstybės gyvenimo klausimus. Šiuo požiūriu vokiečių teisinėje literatūroje konstitucija apibūdinama kaip „normų norma“ (*lex fundamentalis*). Konstitucijos normos yra didesnės teisinės galios ir teisinės apsaugos.⁴⁵ Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad Konstitucija apibūdinama kaip pagrindinis įstatymas, turintis aukščiausią teisinę galią įstatymų hierarchinėje sistemoje. Be to, Konstitucija įtvirtina pagrindines teisinio reguliavimo nuostatas ir sudaro įstatymų leidybos pagrindą.⁴⁶ Konstitucijos viršenybės kitų teisės aktų atžvilgiu principas pripažįstamas daugelyje valstybių. Šis principas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnyje, kur skelbiama, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai. Konstitucijos sudedamosios dalys minimos Lietuvos

⁴² *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 74.

⁴³ A. VAIŠVILA. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 248-249.

⁴⁴ Žr. E. JARAŠIŪNAS. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*, 2002, t. 33 (25)), p. 30-41.

⁴⁵ E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 46.

⁴⁶ Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 49-1173.

Respublikos Konstitucijos 150 str. ir jos pataisos taip pat turi Konstitucijos galią ir sudaro vieningą sistemą. Vienas iš Konstitucijos apibūdinimo elementų yra jos priskyrimas įstatymams, požiūris, kad Konstitucija yra įstatymas, tik reikšmingiausiais, didesnės galios. Tačiau Konstitucija-įstatymas, kaip ir kiekvienas įstatymas galėtų būti netobula teisiniu požiūriu. Konstitucinio Teismo aktuose atskleisti nauji Konstitucijos bruožai. Konstitucija jam nėra tik vienas iš įstatymų, nors ir reikšmingesnis bei didesnės galios. Kaip savo straipsnyje rašo E. Jarašiūnas, 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija priklauso substancyvinės Konstitucijos modeliams, kur greta valstybės valdžios institucijų kompetencijos ir įgaliojimų ribų, įtvirtinti teisingos visuomenės principai, asmens teisinės padėties pagrindai. Tokia Konstitucija, iškilusi virš įstatymų, orientuoja tiek teisės kūrimą, tiek ir praktiką. Taip suprantant, „tarp Konstitucijos ir įstatymų yra maždaug toks skirtumas kaip tarp įstatymų ir poįstatyminių aktų“. Konstitucija tai steigiamosios valdžios aktas, visi kiti teisės aktai, taip pat įstatymai, yra įstatymų leidžiamosios – Konstitucija įsteigtos valdžios aktai. Mokslininkas pabrėžia, kad tokia Konstitucijos samprata nereiškia įstatymo nužeminimo. Įstatymas lieka pagrindiniu teisės aktu įgyvendinančiu Konstitucijoje įtvirtintus pagrindus. Šis jo vaidmuo reikšmingas, nes padeda laiduoti konstitucinę tvarką⁴⁷.

Konstitucinės teisės teorijoje žinomi organiškieji (*taip pat vadinami organiniais*) įstatymai. Jie išsiskiria savo reguliavimo sritimi. Tai įstatymai konkretinantys Konstitucijoje įrašytas blanketines teisės normas, paprastai jų reguliavimo sfera nurodyta Konstitucijos tekste. Tokių įstatymų priėmimo (ir keitimo) tvarka paprastai sudėtingesnė. Iš organiškųjų dar gali būti išskiriami baziniai įstatymai, turintys aukštesnę teisinę galią.⁴⁸ Organiniai įstatymai nuo paprastų įstatymų skiriasi ir savo statusu teisės aktų hierarchijoje – skirtingose šalyse jis gali būti traktuojamas skirtingai. Organiniams įstatymams giminingi Lietuvos konstituciniai įstatymai, tačiau jie gali būti klasifikuojami į atskiras rūšis. Apie konstitucinius įstatymus detaliau bus kalbama kitame skyriuje.

Teisės moksle šalia įstatymų atskirai būna minimi parlamentų reglamentai. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, Seimo statutas, kuriuo reguliuojama Seimo struktūra ir darbo tvarka, turi įstatymo galią. Tačiau nuo įstatymų jis skiriasi tiek reglamentuojamų santykių pobūdžiu, tiek ir priėmimo, įsigaliojimo tvarka. 2006 m. balandžio 4 d. Konstitucinio Teismo nutarime sakoma, kad Seimas leisdamas įstatymus, vykdydamas kitas funkcijas, taip pat kiekvienas Seimo narys yra saistomi Konstitucijos, konstitucinių įstatymų ir įstatymų, o taip pat Seimo statuto, turinčio įstatymo galią. Kitame savo nutarime, 2006 m. kovo 28 d., Konstitucinis Teismas aiškino, kad pagal Konstituciją jis turi išimtinę kompetenciją tirti ir

⁴⁷ E. JARAŠIŪNAS. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*, 2002, t. 33 (25), p. 30-41.

⁴⁸ E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 48-49.

sprešti, ar bet kuris įstatymas (jo dalis), taip pat Seimo statutas (jo dalis), pagal Konstituciją turintis įstatymo galią, tačiau galintis reguliuoti ne bet kokius, o tik tam tikrus, Konstitucijoje nurodytus, santykius, t. y. nustatyti Seimo struktūrą ir darbo tvarką, neprieštaruja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, ar bet kuris Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) neprieštaruja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, o taip pat Seimo statutui.

Įstatymai gali būti klasifikuojami remiantis įvairiais kriterijais. Tačiau Konstitucija, nors vadinama pagrindiniu įstatymu, konstitucinės kontrolės akivaizdoje taip vadinama gali būti nebent simboliškai. Ji yra virš įstatymų. Tai teisėtumo (teisiškumo) etalonas ir teisėtumo garantas. Konstituciniai įstatymai, kurie nėra Konstitucijos sudedamąja dalimi, t. y. kaip jau ne steigiamosios, bet legislatyvinės galios aktai, teisės aktų hierarchijoje yra laipteliu žemiau, tačiau tuo pat metu aukščiau už įstatymus. Seimo statutas, pagal Konstituciją „turintis įstatymo galią“, konstitucinės kontrolės akivaizdoje įstatymui prilyginamas.

3. Konstitucinių įstatymų samprata ir jos vystymosi etapai Lietuvoje

Teorijoje konstituciniai įstatymai apibūdinami kaip įstatymai, papildantys konstituciją, taip pat kaip įstatymai, sudarantys dalį rašytinės konstitucijos. Tokie įstatymai įtvirtina valstybės formą, santvarką, teisinį asmenybės statusą, aukščiausių valstybės institucijų sudarymo tvarką, jų kompetencijos ribas, nustato pagrindinius teisės principus.⁴⁹

A.Vaišvila apibūdina konstitucinius įstatymus kaip siauresnės nei konstitucija kompetencijos, reguliuojančius tik kurią nors vieną itin svarbią valstybės gyvenimo sritį. Pažymi, kad iš paprastų įstatymų jie išsiskiria priėmimo ir keitimo tvarka, kuri yra susijusi su ypatinga konstitucinių įstatymų vieta teisės sistemoje⁵⁰.

Kuo galėtų būti pateisinamas konstitucinių įstatymų išskirtinumas:

- Konstitucijos tekste vartojamos skirtingos teisės aktų sąvokos (įstatymai, konstituciniai įstatymai) byloja apie numatomą skirtingą jų turinį;
- tam tikri santykiai turėtų būti reguliuojami būtent konstituciniais įstatymais;
- Konstitucijoje nustatyta speciali konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka;
- konstitucinio įstatymo negalima pakeisti paprastuoju įstatymu.

Konstitucinių įstatymų instituto paskirtis – užtikrinti didesnę tam tikrų visuomeninių santykių reguliavimo stabilumą.

3.1. Konstituciniai įstatymai Lietuvoje nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 1992 m. spalio 25 d.

Konstitucinių įstatymų institutas Lietuvoje atsirado po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. Pirmuoju Lietuvos Respublikos konstituciniu įstatymu tapo 1991 m. vasario 11 d. aktas „Dėl Lietuvos valstybės“. Šiuo aktu nuostata dėl valstybės suvereniteto ir valstybės formos, jau anksčiau konstatuota Kovo 11-osios akte ir Laikinajame pagrindiniame įstatyme, buvo įtvirtinta visuotiniu plebiscitu, taip suteikiant jai konstitucinį statusą. Šis konstitucinis įstatymas gali būti pakeistas tik analogišku būdu, kaip ir buvo priimtas, t. y. plebiscitu, jei už tai balsuotu ne mažiau kaip 3/4 piliečių, turinčių aktyviają rinkimų teisę. Apsispręsti dėl šio akto formos buvo nelengva, nes to meto teisės aktuose nebuvo numatyta konstitucinių įstatymų instituto. Taigi Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, įteisindamas tautos valią pasirinko konstitucinio įstatymo formą, remdamasis ne galiojančiu formaliu teisės aktu, o kontinentinės Europos konstitucine praktika.

⁴⁹ E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 47.

⁵⁰ A. VAIŠVILA. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 249.

1992 m. birželio 8 d. konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas” priėmimas buvo kitas svarbus žingsnis apsaugant Lietuvos Respublikos suverenitetą ir tęsiant 1990 m. kovo 11 d. ir 1991 m. vasario 11 d. aktų dvasią. Šis teisės aktas, skirtingai nei 1991 m. vasario 11 d. konstitucinis įstatymas, buvo pavadintas konstituciniu labiau dėl savo turinio. Jis buvo priimtas Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo veikiančio kaip suverenios steigiamosios galios reiškėjas ir tęsėjas. Šiek tiek skiriasi ir dviejų minėtų teisės aktų forma, kadangi 1992 m. priimtas *konstitucinis aktas*. Manoma, kad tokia forma buvo pasirinkta norint parodyti ne tik šio akto svarbą ir išskirtinumą kitų teisės aktų atžvilgiu, bet ir jo tarptautinę reikšmę. 1992 m. birželio 8 d. konstituciniame akte nerandame ir nuostatu dėl jo ypatingos keitimo tvarkos. Vis dėlto manytina, kad tiek 1991 m. vasario 11 d., tiek ir 1992 m. birželio 8 d. priimti aktai turėtų būti laikomi *steigiamosios galios aktais*. Dėl savo ypatingos reikšmės, Konstitucijos 150 str. abu jie paminėti kaip Konstitucijos sudedamoji dalis.⁵¹

3.2. Konstituciniai įstatymai Lietuvoje nuo 1992 m. spalio 25 d. iki 1996 m. birželio 20 d.

1992 m. spalio 25 d. priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 straipsnio, kuriame kalbama apie įstatymų priėmimą, 3 dalyje išskiriami konstituciniai įstatymai, kurie priimami skirtinga tvarka, nei paprasti įstatymai. Konstitucijos 69 str., taip pat 72 str. minimi konstituciniai įstatymai yra jau ne steigiamosios, o legislatyvinės (įstatymų leidžiamosios) galios aktai.

Taigi Konstitucijos tekste vartojama konstitucinių įstatymų sąvoka turi 2 skirtingus turinius: 1) konstituciniai įstatymai esantys Konstitucijos sudedamąja dalimi – turi pačios Konstitucijos teisinę galią; 2) konstituciniai įstatymai minimi 69 str. 3 d. – jų galia žemesnė nei Konstitucijos.

Konstitucijoje numatytas konstitucinių įstatymų sąrašas, kuris turėtų būti nustatytas Seimo 3/5 narių balsų dauguma. Taigi konstitucinių įstatymų sąrašą turi nustatyti Seimas. Seimo statuto 168 straipsnyje sakoma, kad konstituciniais įstatymais laikomi:

- 1) 150 straipsnyje nurodyti įstatymai, taip pat Konstitucijos pataisos.
- 2) tiesiogiai Konstitucijoje įvardyti įstatymai ir kiti konstitucines normas sukonkretinantys įstatymai, nurodyti įstatyme dėl konstitucinių įstatymų sąrašo.

⁵¹ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 76-80.

Konstitucijos 150 str. nurodytus įstatymus dėl jų skirtingos teisinės prigimties ir steigiamojo pobūdžio teisės literatūroje siūloma vadinti konstituciniais aktais.⁵² Konstituciniai aktai kaip ir Konstitucijos pataisos, savo teisiniu pobūdžiu ir galia skiriasi nuo konstitucinių įstatymų, apie kuriuos kalbama Konstitucijos 69 str. 3 d. Jie yra Konstitucijos sudedamoji dalis ir jiems taikoma skirtinga priėmimo ir keitimo tvarka. Todėl tokia Seimo statuto 168 str. 1 d. 1 punkto nuostata vertintina kritiškai, vienu apibrėžimu bandoma apjungti skirtingos teisinės galios aktus. Darbo autorės nuomone, kadangi Konstitucijos 150 str. nurodyti įstatymai bei Konstitucijos pataisos laikomos Konstitucijos dalimi, teisės aktuose jos turėtų būti ir atitinkamai įvardinamos, nesukeliant painiavos ir neapibrėžtumo dėl jų statuso ir santykio su konstituciniais įstatymais Konstitucijos 69 str. 3 d. prasme.

Grįžtant prie konstitucinių įstatymų sąrašo, kurį Konstitucijoje pavesta nustatyti Seimui – Seimo statuto 168 str. 2 d. pasakyta, kad į šį sąrašą gali būti įrašyti ir jau priimti įstatymai, jeigu Seimas padarys išvadą, kad jie tokie yra pagal savo turinį bei svarbą. Dėl tokios Seimo statuto 168 str. 2 dalies formuluotės taip pat kyla neaiškumu. Kaip konstatuoja E. Vaitiekienė ir S. Vidrinskaitė „Konstitucinės teisės įvade“, remiantis šiomis Seimo Statuto nuostatomis, „vienintelis kriterijus, kuriuo vadovaujantis paprastas įstatymas pripažįstamas konstituciniu, yra tai, jog jis įrašytas į konstitucinių įstatymų sąrašą. Faktiškai, tai reiškia, kad nėra jokių formalių kliūčių daugelį paprastųjų įstatymų pripažinti konstituciniais“. Pasikeistų tik tokių įstatymų keitimo tvarka, bet ne jų teisinė galia.⁵³

Apie konstitucinių įstatymų padėties valstybės teisės sistemoje neaiškumą ir jų santykio su paprastaisiais įstatymais neapibrėžtumą kalba ir E. Šileikis savo monografijoje, anot jo, „pagrindinį minėtų įstatymų skirtumą iš principo lemia ne jų skirtinga reguliavimo sfera ir norminė galia, bet netapati priėmimo ir keitimo procedūra“⁵⁴.

V. Vaičaitis teigia, kad „santykis tarp konstitucinio ir paprastojo įstatymo Lietuvoje negali būti traktuojamas kaip hierarchinio pobūdžio *per se*“, t. y. negalima vienareikšmiškai konstatuoti, kad mūsų teisinėje sistemoje konstitucinis įstatymas hierarchijos piramidėje yra aukščiau už paprastąjį. Šis autorius atkreipia dėmesį, kad paprastųjų ir konstitucinių įstatymų santykis yra „daugiau skirtingo reguliavimo objekto pobūdžio, o ne hierarchinis“.⁵⁵

Teisinėje literatūroje kvestionuojamas ir pats konstitucinių įstatymų sąvokos apibrėžimas Seimo statute, nes tai neatitinka Konstitucijoje suformuluoto Seimo statuto reguliavimo objekto. Remiantis Konstitucijos 76 straipsniu, Seimo statutas nustato „Seimo

⁵² Žr. A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 91.

⁵³ E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 48.

⁵⁴ E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 352.

⁵⁵ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 126.

struktūrą ir darbo tvarką”, prie ko vargu ar galima būtų priskirti konstitucinių įstatymų sampratos pateikimą ir jų rūšių išskyrimą.⁵⁶

Konstitucinio Teismo praktikoje apie konstitucinius įstatymus ir jų turinį buvo kalbama ne itin dažnai. Paminėtinas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas, kuriame pateikiama galima konstitucinių įstatymų klasifikacija. Kaip konstituciniai įstatymai išskiriami: a) Konstitucijos 150 straipsnyje nurodyti įstatymai, b) įstatymai įrašyti į Konstitucinių įstatymų sąrašą ir c) Konstitucijos pataisos. Su tokia nuostata Konstitucijos 150 straipsnyje išvardytų įstatymų atžvilgiu nesutinka E. Šileikis, atkreipdamas dėmesį, kad iš principo šie įstatymai priskirtini veikiau prie pačios Konstitucijos.⁵⁷ Paminėtina, kad Konstitucijos pataisos taip pat yra Konstitucijos dalis. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pasisakė dėl konstitucinių įstatymų sąrašo pabrėžęs, kad tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 straipsnio trečiojoje dalyje nustatyta 3/5 Seimo narių balsų dauguma patvirtinus konstitucinių įstatymų sąrašą, jame įrašyti įstatymai galės būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai, tik šiems įstatymams turės būti taikoma Konstitucijoje nustatyta jų priėmimo ir keitimo kvalifikuota balsų dauguma taisyklė. „Kol tokio konstitucinių įstatymų sąrašo nėra, minėta konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka negali būti taikoma nė vieno įstatymo priėmimui, išskyrus įstatymą, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas”. Teismas atkreipė dėmesį, kad minėta įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka netaikoma Konstitucijos pataisoms. Jų pateikimo, svarstymo ir priėmimo procedūros reglamentuojamos atskirame Konstitucijos skirsnyje „Konstitucijos keitimas”. Taigi Konstitucinis Teismas savo veiklos pradžioje pasisakė tik dėl konstitucinių įstatymų priėmimo tvarkos. Neužsiminė apie jų skirtingą teisinę galią, statusą. 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad konstituciniai įstatymai minimi Konstitucijos 69 ir 72 straipsniuose (*taigi šįkart Teismas kalbėjo būtent apie šiuos konstitucinius įstatymus siaurąja prasme*), nuo kitų įstatymų pirmiausia skiriasi priėmimo ir keitimo tvarka ir minėta tvarka „yra susijusi su ypatinga jų vieta teisės sistemoje bei specifiniais konstitucinių įstatymų normų santykiais su konstitucinėmis normomis. Konstitucijos 69 straipsnyje įtvirtinta: „Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas.” Išskyrus šią tvarką bei Konstitucijos pataisų darymo tvarką, kitokia konstitucinių įstatymų (*čia jau plačiąja prasme, apimant ir Konstitucijos pataisas*) nustatymo procedūra Konstitucijoje nenumatyta”.

⁵⁶ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 92; taip pat žr. E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 354, K. JOVAIŠAS. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 2 dalis*. Vilnius: Teisės institutas, 2002, p. 84.

⁵⁷ E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 354.

3.3. Konstituciniai įstatymai Lietuvoje nuo 1996 m. birželio 20 d.

Konstitucinių įstatymų sąrašas iki šiol nėra nustatytas. Tačiau 1996 m. birželio 20 d. Seimas priėmęs Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 str. papildymo įstatymą, paprastuoju įstatymu, pagal Konstitucijos 69 str. 3 d., įtraukė jį į konstitucinių įstatymų sąrašą. Taigi Seimas pradėjo formuoti šį sąrašą įtraukdamas į jį įstatymus jiems atsirandant, tačiau manytina, kad tokia praktika neatitinka Konstitucijoje numatyto šio sąrašo nustatymo būdo. Be to, kaip teigia E. Šileikis, „be papunkčiui suformuluoto sąrašo aptariamas institutas iš dalies netenka savo prasmės, kadangi sunku prognozuoti konstitucinių įstatymų reglamentavimo dalyką ir leidybą“.⁵⁸

2000 m. spalio 18 d. nutarime Konstitucinis Teismas pakartojo anksčiau suformuluotas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimo nuostatas dėl konstitucinių įstatymų pabrėždamas: „jei įstatymas nėra įrašytas į konstitucinių įstatymų sąrašą, jo priėmimui negali būti taikoma konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka, apibrėžta Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje“. Tačiau šiame nutarime Teismas taip pat pažymėjo, kad kai nėra konstitucinių įstatymų sąrašo, tai, ar įstatymas yra konstitucinis, turi būti sprendžiama pagal įstatymo svarbą, taip pat pagal jo priėmimo kontekstą. Taigi Konstitucinis Teismas aiškindamas Konstituciją konstatavo, kad konstituciniai įstatymai visgi gali atsirasti ir be nustatyto konstitucinių įstatymų sąrašo. Tuo metu 1996 m. birželio 20 d. įstatymas jau buvo priimtas ir įtrauktas į dar realiai neegzistuojantį konstitucinių įstatymų sąrašą. A. Vaičiūčio nuomone, šiame nutarime 1996 m. konstitucinį įstatymą Teismas traktavo vis dėlto kaip „sąrašinį“, o ne „blanketinį“, kas prieštaravo tiek Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalies logikai, tiek ir 1993 m. lapkričio 8 d. Teismo nutarimo nuostatomis⁵⁹.

2001 m. balandžio 2 d. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „pagal Konstituciją konstituciniai yra tie įstatymai, kurie tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje ir yra priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, taip pat įstatymai, įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“. Taigi, skirtingai nuo anksčiau minėtų nutarimų, šiame jau buvo pripažinta, kad konstituciniai įstatymai gali atsirasti tiesiogiai iš Konstitucijos nuorodos, o ne tik iš konstitucinių įstatymų sąrašo. Taip, anot V. Vaičiūčio, Konstitucinis Teismas neturėdamas įgaliojimų vykdyti išankstinės konstitucingumo kontrolės buvo priverstas akceptuoti dar vieną konstitucinių įstatymų atsiradimo galimybę⁶⁰. Pats Konstitucinis Teismas tokį savo teiginį grindė Konstitucija, tačiau manytina, kad praverstų išsamesnis Teismo pasisakymas šiuo klausimu.

⁵⁸ E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 351.

⁵⁹ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 143.

⁶⁰ Ten pat, p. 143.

Taigi nuo tada konstitucinių įstatymų šaltiniais laikomi: 1) konstitucinių įstatymų sąrašas; 2) pati Konstitucija (taip buvo priimtas Konstitucijos 47 str. 3d. paminėtas konstitucinis įstatymas). Be to, minėtame Teismo nutarime buvo pasakyta: „Konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami įstatymais. Taip užtikrinama, kad konstituciniais įstatymais sureguliuoti visuomeniniai santykiai įstatymais nebus reguliuojami kitaip, kad bus garantuojamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų visuomeninių santykių stabilumas (*nors 2003 m. kovo 20 d. buvo priimtas konstitucinio įstatymo pakeitimo įstatymas, manytina, kad tai tik pavadinimo klaida*⁶¹). Kartu pažymėtina, kad konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai, o įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams. Ar konstitucinis įstatymas neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymas – konstituciniam įstatymui, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas”. Tačiau Konstitucinio Teismo teisė vertinti įstatymo atitikimą konstituciniam įstatymui kvestionuojama atsižvelgiant į anksčiau minėtus argumentus dėl konstitucinių įstatymų teisinės galios ir santykio su paprastaisiais įstatymais neapibrėžtumo⁶². Konstituciniai įstatymai 69 str. 3 d. prasme nėra sudedamoji Konstitucijos dalis, o Konstitucinis Teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad nevertina įstatymų tarpusavio suderinamumo. Teisinėje literatūroje pabrėžiama, kad įstatymų ir konstitucinių įstatymų santykis turėtų būti vertinamas ne tiek hierarchine prasme, kaip skirtingos reguliavimo sferos atžvilgiu. Todėl kai įstatymo nuostatos prieštarauja konstituciniam įstatymui, pirmiausia turėtų būti keliamas klausimas, ar įstatymo reguliavimu neįsiterpiama į konstitucinio įstatymo reguliavimo sritį, ir sprendžiama, ar toks įstatymas neprieštarauja Konstitucijai⁶³. Darbo autorės nuomone, atsižvelgiant į konstitucinių įstatymų statuso neapibrėžtumą, Konstitucinis Teismas turėtų išsamiau argumentuoti savo įgaliojimus vertinti įstatymų atitikimą konstituciniams įstatymams.

2002 m. gruodžio 24 d. Konstitucinis Teismas dar plačiau pasisakė dėl konstitucinių įstatymų instituto dar kartą paminėdamas ankstesniuose nutarimuose suformuluotas doktrines nuostatas ir akcentuodamas, kad „Konstitucijoje įtvirtinta konstitucinių įstatymų samprata pasikeitė 1996 m. birželio 20 d. priėmus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymą (...) Konstitucijos 47 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinta, jog tam tikri šioje dalyje nurodyti visuomeniniai santykiai reguliuotini konstituciniu įstatymu. (...) Pažymėtina, kad Seimas ligi šiol nėra priėmęs konstitucinio įstatymo, kuriuo būtų nustatytas konstitucinių įstatymų sąrašas. Pagal Konstituciją tol, kol konstitucinis įstatymas, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas, nėra priimtas, Seimas neturi

⁶¹ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 121.

⁶² Žr. ten pat, p. 147, taip pat žr. E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 352.

⁶³ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 135, 148, 163-164.

įgaliojimų priimti jokie konstitucinio įstatymo, nebent tas konstitucinis įstatymas būtų tiesiogiai nurodytas pačioje Konstitucijoje arba tai būtų konstitucinis įstatymas, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas”.

Paminėtina, kad atsižvelgęs į tokią Konstitucinio Teismo poziciją, priimdamas 2003 m. kovo 20 d. konstitucinį įstatymą Seimas atsisakė papildomo balsavimo dėl priimto konstitucinio įstatymo įtraukimo į konstitucinių įstatymų sąrašą, kurį praktikavo priimdamas 1996 m. birželio 20 d. ir 2001 m. birželio 20 d. konstitucinius įstatymus. Ankstesnė praktika laikytina ydinga, kadangi Konstitucijos blanketinėje normoje nurodytas konstitucinis įstatymas „savo legitimumą gavo ne iš (neegzistuojančio) sąrašo, bet iš pačios Konstitucijos normos”.⁶⁴

Pats Konstitucinis Teismas rėmėsi 2002 m. gruodžio 24 d. savo suformuluota doktrina, pavyzdžiui 2006 m. kovo 14 d. nutarime, kuriame, be kita ko, buvo tiriama kelių įstatymų atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų išigijimo nuosavybės subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo (1996 m. birželio 20 d. redakcija) nuostatomis, pacituodamas minėtus 2001 m. balandžio 2 d. ir 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimų teiginius. 2006 m. kovo 14 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad 1) priimto įstatymo ar konstitucinio įstatymo taikymas negali būti siejamas vien su to įstatymo ar konstitucinio įstatymo priėmimu – įstatymas ar konstitucinis įstatymas gali būti taikomas ne anksčiau kaip nuo jo įsigaliojimo dienos; 2) pagal Konstituciją, konstitucinis įstatymas gali būti pakeičiamas tik konstituciniu įstatymu.

Konstitucinių įstatymų instituto samprata Lietuvoje iki šiol lieka nepakankamai aiški. Remiantis Seimo statuto 168 straipsniu, jais laikomi tiek Konstitucijos 150 straipsnyje išvardyti aktai, esantys pačios Konstitucijos dalimi bei Konstitucinės pataisos, tiek ir tie konstituciniai įstatymai, apie kuriuos kalbama Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje, nors jų teisinė galia skirtinga. Manytina, aiškumo dėlei, siekiant išvengti terminijos painiavos, vertėtų sutikti su V. Vaičiūčio siūlymu Konstitucijos 150 straipsnyje paminėtus aktus vadinti konstituciniais aktais ir taip pat atskirai vardinti Konstitucijos pataisas. Konstitucijoje minimas konstitucinių įstatymų sąrašas vis dar realiai neegzistuoja, ir abejojama, ar bus nustatytas, nors konstituciniai įstatymai nuo 1996 m. birželio 20 d. priimami „įgyvendinant Konstitucijos pataisos blanketinę nuorodą”,⁶⁵ tarsi užmerkiant akis į Konstitucijos reikalaujamą sąrašą arba palaikant „fiktyvaus sąrašo” (į kurį „įtraukiami” jau priimti konstituciniai įstatymai) idėją. Manytina, toks sąrašo formavimo būdas irgi priimtinas, tačiau

⁶⁴ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 114.

⁶⁵ Ten pat, p. 159.

vis dėlto Seimas turėtų įgyvendinti Konstitucijos nuostatą nustatydamas konstitucinių įstatymų sąrašą. Abejonių vis dar kelia Lietuvos konstitucinių įstatymų teisinis statusas ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai vertinti įstatymų atitikimą konstituciniams įstatymams, kadangi konstituciniai įstatymai kaip ir paprastieji įstatymai yra įstatymų leidžiamosios valdžios, o ne steigiamojo pobūdžio aktai. Darbo autorė linkusi sutikti, kad būtų tikslinga įstatymų ir konstitucinių įstatymų santykį vertinti ne tiek hierarchine prasme, kiek skirtingos reguliavimo srities atžvilgiu.

4. Įstatymas Konstitucinio Teismo aktuose

„Konstitucinio teismo, kaip konstitucijos saugotojo, veikla kontroliuojant įstatymų atitikti konstitucijai iš esmės paneigia samprotavimus apie įstatymą kaip pirminį teisės aktą”, straipsnyje „Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai” konstatuoja E. Jarašiūnas. Sunku nesutikti, jog konstitucinė kontrolė suponuoja tai, kad konstitucijoje įtvirtintos pamatinės normos, kurias turi atitikti visos kitos normos, nepaisant to, kokios teisės sričiai ar teisiniam lygmeniui jos priklauso. Konstitucija iš šios pozicijos suvokiama vienareikšmiškai – kaip teisinio reguliavimo pamatas, o į įstatymo normas galima žvelgti dviem aspektais. Lyginant su poįstatyminių aktų normomis, įstatymo normos būtų pamatinės tikrinimo normos, kurias turi atitikti poįstatyminis reguliavimas. Tačiau Konstitucijos atžvilgiu įstatymo normos virsta tikrinamosiomis. Iš čia išvada, kad teisę sudaro du lygmenys, pirmasis – konstitucija, antrasis – visas kitas teisinis reguliavimas. Šiuos lygmenis E. Jarašiūnas skiria kaip aukščiausiąją ir ordinarinę teisę. Konstitucija – visą teisės sistemą integruojantis aktas ir vienintelis aktas, kurio teisėtumas negali būti ginčijamas. Būtent iš to kyla aukščiausios teisinės gynybos poreikis ir tokia gynyba laikytina konstitucinė justicija. Konstituciniam Teismui interpretuojančiam Konstituciją keliamas specifinis uždavinys – pateikti darnaus konstitucinio reguliavimo sampratą. Pagal Konstitucinio Teismo doktriną, Konstitucija yra „teisiškumo etalonas”, Teismo nutarimuose formuluojama „idealizuotos” Konstitucijos samprata – Konstitucija tai darni, tikslinga sistema, svarbu tik mokėti ją interpretuoti. Gi interpretuodamas įstatymą, Konstitucinis Teismas, aptikęs trūkumus, juos parodo ir vertina Konstitucijos atžvilgiu.⁶⁶

Teisės aktų atitikimą Konstitucijai Konstitucinis Teismas tikrina pagal kelis parametrus, išvardintus Konstitucinio Teismo įstatymo 64 straipsnyje, kur rašoma, kad bylos dėl teisės akto atitikimo Konstitucijai nagrinėjimo Konstituciniame Teisme pagrindas yra teisiškai motyvuota abejonė, kad visas aktas ar jo dalis prieštarauja Konstitucijai pagal:

- 1) normų turinį;
- 2) reguliavimo apimtį;
- 3) formą;
- 4) Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką.

Iš to seka, kad Konstitucinis teismas įgyvendina tiek formaliąją, tiek materialiąją teisminę kontrolę.

⁶⁶ E. JARAŠIŪNAS. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*, 2002, t. 33 (25), p. 30-41.

Teisinėje literatūroje aiškinama, kad teisės akto konstitucingumo vertinimas pagal normų turinį pirmiausiai reiškia aiškinimąsi, ar teisės normoje nustatytos teisinių santykių subjektų teisės ir pareigos atitinka Konstitucijos reguliavimą šiuo klausimu. Teisės akto atitikimas Konstitucijai pagal reguliavimo apimtį suponuoja, kad teisės normos kūrėjas priimdamas atitinkamas taisykles veikia savo kompetencijos ribose. Teisės akto formos klausimas, kaip vienas svarbiausių teisėkūroje, yra aktualus ir konstitucinio teisėtumo atžvilgiu.⁶⁷ Tam tikrus klausimus reglamentuojančių aktų forma nėra tiesiogiai numatyta Konstitucijoje, tačiau pabrėžiama, kad Konstitucijos vientisumo principas lemia visų aukščiausių valstybės valdžios institucijų konstitucinių įgaliojimų vykdymo formą.⁶⁸ Teisės aktų priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarkos laikymasis yra ne mažiau svarbus (reglamentuoja Konstitucija, Seimo Statutas, įstatymai). Teisės aktas (ar jo dalis) gali būti pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, jei buvo pažeistas bent vienas iš minėtų teisėtumo parametrų.

E. Šileikis pastebi, kad Konstitucinio Teismo „[jurisprudencinės] diskrecijos įgyvendinimo „techninės“ taisyklės iš esmės „netelpa į įstatymo rūbą“, t. y. negali būti išsamiai išreikštos įstatyminėmis nuostatomis, numatančiomis ginčijamų aktų vertinimą pagal jų turinį, formą ar priėmimo tvarką“. Todėl Teismas, vykdydamas savo įgaliojimus privalantis, viena vertus, laikytis Konstitucinio Teismo įstatymo, ir, kita vertus, įpareigtas vadovautis tik Konstitucija, gali savarankiškai nuspręsti, kokiais jurisprudenciniais būdais jis nustatys ginčijamo teisės akto konstitucingumą pagal jo turinį, formą ar priėmimo tvarką.⁶⁹

Nors, pagal Konstitucinio Teismo įstatymą, Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus, tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumą Konstitucinis Teismas neretai būna priverstas tirti ir faktines bylos aplinkybes. To reikalauja konstruktyvaus aiškinimo būtinybė, kai Konstitucijoje nustatytas teisinis reguliavimas yra abstraktūs ir neaiškūs.⁷⁰

Teisės moksle pabrėžiama, kad įstatymų konstitucingumo problema yra viena aštriausių politinių teisinių aktualijų jau vien todėl, kad šie teisės aktai yra politinės institucijos – Seimo – politinės veiklos rezultatas. Be to, jais reguliuojami svarbiausi visuomeniniai santykiai, todėl priėmus ir taikant įstatymus prieštaraujančius konstituciniam reguliavimui, gali būti padaromi patys sunkiausi Konstitucijos pažeidimai. Dar vienas aspektas – įstatymų pagrindu leidžiami žemesnės galios valstybės valdymo ir savivaldos institucijų teisės aktai, kurie vėliau realizuojami teismų veikloje, kuriais vadovaujamasi

⁶⁷ Žr., pvz., *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 450.

⁶⁸ E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 493.

⁶⁹ Ten pat, p. 497.

⁷⁰ S. STACIOKAS, E. SPRUOGIS. Teisė ir faktas: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo patirtis. *Teisės problemos*, 2006, nr. 3 (53), p. 5-33.

socialiniuose santykiuose. Todėl konstatuotina, kad įstatymo teisėtumo užtikrinimas, tai viena svarbiausių konstitucinio teisėtumo įtvirtinimo prielaidų. Atsižvelgiant į įstatymų reguliuojamų santykių reikšmingumą, šių teisės aktų autoritetas neturėtų būti griaunamas vien dėl menkiausios abejonės tokio akto teisėtumu. Įstatymų leidyboje galioja įstatymų teisėtumo prezumpcijos principas – įstatymas laikomas atitinkančiu Konstituciją, kol nebus pareikšta oficiali Konstitucinio teismo pozicija šiuo klausimu.⁷¹

Teisinėje literatūroje iškeliama kelios problemos susijusios su Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta Konstitucinio Teismo teise spresti, ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai. Keliamas klausimas, ar iš tiesų Teismas gali vertinti visų įstatymų teisėtumą?⁷²

Neaiškumų gali kilti dėl įstatymų priimtų iki Konstitucijos įsigaliojimo. Čia paminėtina 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostata, kad įstatymai ir kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis. Neabejotina, Konstitucinis Teismas gali pripažinti „senąsias“ teisės normas prieštaraujančiomis Konstitucijai materialiosios konstitucinės kontrolės prasme. Tačiau kai kurie mokslininkai daro galutinę išvadą, kad nebūtina pavesti konstituciniams teismams vertinti „senųjų“ teisės aktų konstitucingumo, nes suderinti juos su galiojančia Konstitucija pirmiausia yra įstatymo leidėjo pareiga.

Kitas klausimas – ar konstitucinės kontrolės objektais gali būti konstituciniai įstatymai minimi Konstitucijos 69 str. 3 d. Kaip jau buvo minėta šiame darbe, remiantis Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 168 str., konstituciniais įstatymais laikomi: 1) Konstitucijos 150 straipsnyje nurodyti įstatymai, taip pat Konstitucijos pataisos; 2) tiesiogiai Konstitucijoje įvardyti įstatymai ir kiti konstitucines normas sukonkretinantys įstatymai, nurodyti įstatyme dėl konstitucinių įstatymų sąrašo. Šių skirtingų kategorijų konstitucinių įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka skiriasi. Dėl formalios teisminės kontrolės (pagal formą, priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką) vykdymo galimumo naujai priimtų konstitucinių įstatymų atžvilgiu abejonių nekyla. Teisės moksle išsakomi ir argumentai konstitucinių įstatymų atitikimo Konstitucijai vertinimo pagal turinį ir reguliavimo apimtį naudai. Akcentuojama, kad Konstitucijos normų sistemoje yra normų, kurios laikomos fundamentaliomis savo politiniu ir teisiniu turiniu, kaip antai Konstitucijos 1 str. nuostata, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Neabejojama, kad abiejų

⁷¹ Žr. *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 451.

⁷² Ten pat, p. 451-454.

anksčiau minėtų kategorijų konstituciniai įstatymai, kurie prieštarautų tokiai fundamentaliai nuostatai, galėtų būti Konstitucinio Teismo pripažinti prieštaraujantys Konstitucijai⁷³.

Siūloma remtis ir Konstitucijos 105 str. 1 d. nuostata „Konstitucinis Teismas nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucija įstatymai...” terminą įstatymai aiškinant plečiamai, kaip apimantį tiek paprastuosius, tiek ir konstitucinius įstatymus. Plečiamojo aiškinimo leistinumą patvirtina ir Konstitucijos 67 str. formuluotė, kad Seimas leidžia įstatymus, neišskiriant paprastųjų ir konstitucinių.⁷⁴ E. Kūris pripažįsta Konstitucinio Teismo teisę vertinti konstitucinius įstatymus, bet kalba apie tai pabrėždamas, kad „konstituciniai įstatymai – tai ne Konstitucijos pataisos, bet tolimas organinių įstatymų giminaitis”. Konstitucijoje įtvirtinti ypatingi reikalavimai konstitucinių įstatymų priėmimui, tačiau jų teisinė galia nėra aiškiai apibrėžta. Remiantis oficialia konstitucine doktrina, konstitucinių įstatymų užimamą ypatingą vietą teisės aktų sistemoje lemia pati konstitucija kaip sistema. Konstitucinių įstatymų negalima pakeisti ar panaikinti paprastaisiais įstatymais – taip užtikrinamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų santykių stabilumas.⁷⁵

Dar vienas neaiškumas iškyla dėl referendumu priimtų įstatymų – ar jie gali būti vertinami Konstitucinio Teismo konstitucinio teisėtumo atžvilgiu. Vėlgi nėra abejonių dėl galimumo vertinti tokius įstatymus pagal formą, priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Kai kurių šalių konstitucijose atskirai numatyta konstitucinių teismų funkcija spręsti konstitucinius konfliktus dėl referendumų organizavimo ir surengimo teisėtumo. Kai kuriose valstybėse numatyti klausimai, kurie negali būti sprendžiami referendumu. Reikšminga aplinkybė, kad referendume realizuojamas Tautos suverenitetas, kurio niekas negali varžyti, iš čia išvada, kad ir konstituciniai teismai neturi riboti Tautos galių kontroliuodami referendumu priimtų įstatymų konstitucingumą. Taigi „Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlyje” daroma išvada, kad ir Lietuvos Konstitucinis Teismas neįgaliotas vertinti referendumu priimtų įstatymų atitikimo Konstitucijai materialiąją prasme. Pažymėtina, kad 1994, m. liepos 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad bet kokie Konstitucijoje nenumatyti apribojimai rengti referendumą laikytini Tautos suverenių galių pažeidimu⁷⁶.

Savo nuomonę kai kuriais probleminiais klausimais išsakė ir pats Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime. Teismas pabrėžė, kad Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies negalima aiškinti vien pažodžiui, kaip esą pateikiančios išsamų, baigtinį teisės aktų, kurių atitiktis Konstitucijai ir įstatymams tyrimas ir atitinkamų sprendimų priėmimas

⁷³ Žr. *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 452-453.

⁷⁴ A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 149-150.

⁷⁵ E. KŪRIS. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3-4, p. 2-12.

⁷⁶ *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002, p. 451-454.

Konstitucijoje yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, sąrašą. Ji aiškintina paisant viso konstitucinio teisinio reguliavimo konteksto, atsižvelgiant į konstitucinės teisminės kontrolės paskirtį, ją įtvirtinančių Konstitucijos nuostatų kontekstą. Šitaip aiškinant konstatuota, kad „pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar bet kuris Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės aktas, taip pat bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis) neprieštarauja bet kuriam aukštesnės galios aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, būtent: ar bet kuris konstitucinis įstatymas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, ar bet kuris įstatymas (jo dalis), taip pat Seimo statutas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, ar bet kuris Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, Seimo statutui, ar bet kuris Respublikos Prezidento aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, ar bet kuris Vyriausybės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams”. Būtent šitokiu Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimu grindžiamą Konstitucinio Teismo įgaliojimų sprendžiant dėl teisės aktų konstitucingumo, sampratą įkūnija Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Konstitucinio Teismo formuojama nuo pat jo veiklos pradžios nutarimuose, kurias buvo sprendžiama dėl tokios teisės aktų atitikties aukštesnės galios teisės aktams, kuri nėra *expressis verbis* paminėta Konstitucijoje. Jeigu Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis būtų aiškinama pažodžiui, tokios konstitucinės justicijos bylos būtų buvusios apskritai neįmanomos. Konstitucinio Teismo manymu, „lygiai taip pat būtų buvusios neįmanomos ir tokios konstitucinės justicijos bylos, kuriose kildavo klausimas, ar Konstitucijai, kitiems aukštesnės galios aktams neprieštarauja tokie vienkartinio (*ad hoc*) taikymo žemesnės galios teisės aktai (jų dalys), išleisti Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės, kurie tos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu jau buvo įvykdyti. Labai pasunkėtų ir legislatyvinės omissijos nustatymas”. Tad, anot Konstitucinio Teismo, pažodinis Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimas reikštų, kad Konstitucija tam tikrais atvejais esą toleruoja savo pačios nepaisymą. Taip būtų sudarytos prielaidos pažeisti ir kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* asmens konstitucines teises. Šiame kontekste Konstitucinio Teismo pabrėžta, kad „Konstitucija, jeigu ji būtų aiškinama vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, negalėtų būti Lietuvos aukščiausioji teisė, nes būtų iš esmės sutapatinama su jos tekstine forma – būtų suabsoliutinama Konstitucijos raidė ir ignoruojama Konstitucijos dvasia”.

Konstitucinio Teismo vaidmuo vertinant įstatymų, taip pat kitų teisės aktų konstitucingumą yra išties reikšmingas, šia savo veikla Teismas neabejotinai įtakoja įstatymų leidybą. Kaip rašo V. Sinkevičius, „Konstitucinis Teismas, kaip pagrindinis Konstitucijos

garantas, prireikus ne tik pakoreguoja Seimo sampratą apie tai, kas iš tiesų yra konstituciška, bet ir yra suformulavęs nemažai įvairių teorinių nuostatų (principų), kurios turi padėti įstatymų leidėjui iš anksto pasitikrinti, ar jo ketinimai ir būsimieji sprendimai derinsis su Konstitucija, taip pat turi padėti jam realiai vertinti įstatymų leidybos situaciją.”⁷⁷

4.1. Įstatymo turinio ir reguliavimo apimties vertinimas Konstitucinio Teismo praktikoje

1995 m. kovo 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžia teisingo visuomeninių santykių reguliavimo, interesų derinimo svarbą, tuo pačiu ir įstatymų leidėjo misijos reikšmingumą: „Kuo sudėtingesni žmonių socialiniai santykiai, tuo didesnis poreikis šiuos santykius reguliuoti, t. y. priimti teisės aktus, kurie sudarytų prielaidas spręsti socialinių interesų konfliktus. Tokiu būdu išvengiama atsitiktinimų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdo, tikslų – teisingumas. Negalima pasiekti teisingumo tenkinant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus (...) Teisė negali remtis vien tik daugumos ar mažumos interesais, todėl teisėdaroje siekiama derinti interesus panaudojant optimalias šalių susitarimo galimybes”.

Atsižvelgiant į anksčiau (1995 m. spalio 26 d. nutarime) suformuluotą doktriną, kad demokratinėje visuomenėje prioritetą teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, pavyzdžiui, žmogaus teisių ir laisvių patvirtinimas, jų turinio apibrėžimas, apsaugos bei gynimo teisinės garantijos ir leistinas jų apribojimas, turi būti reguliuojama įstatymais, 1996 m. gruodžio 19 d. nutarime daroma išvada, kad „įstatymo kaip teisės šaltinio forma ir jo priėmimo būdas geriausiai laiduoja, kad konstitucinės santvarkos sąlygojami bendri interesai apsaugoti valstybės paslaptį bus suderinti su žmogaus teisės ieškoti informacijos, gauti ir skleisti ją užtikrinimu. Tiek tokios žmogaus teisės ir laisvės, tiek jas ribojančio įstatymo tarpusavio sąveikos principo laikymasis yra reikšminga žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo garantija. Nutarime konstatuota, kad valstybės paslaptį sąrašo tvirtinimas (atitinkama žinių atranka, sąrašo turinio nustatymas ir t. t.) yra tiesiogiai susijęs su žmogaus teisės į informaciją ribojimu, o pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima tik laikantis šių sąlygų: tai daroma įstatymu, ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus (2002 m. kovo 14 d.

⁷⁷ V. SINKEVIČIUS. Konstitucinio Teismo nutarimų įtaka įstatymų leidybai. Iš *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998, p. 210-219.

nutarimas). Tiriamoje byloje Teismas nustatė, kad „įstatymu nesuformulavus aiškių informacijos pripažinimo valstybės paslaptimi kriterijų, Vyriausybei iš esmės pavedama ne detalizuoti įstatymą, bet sureguliuoti santykius, kurie yra įstatyminio reguliavimo dalykas. Taip yra pažeidžiamas konstitucinis žmogaus teisių įstatyminės gynybos principas”.

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad įstatymai, kaip ir kiti teisės aktai, turi atitikti teisės kriterijus. Įstatymas neatitinkantis teisės kriterijų nėra teisinis. Todėl ne visi įstatymai, kuriuos išleidžia Seimas, savaime yra teisė, o tik tokie, kurie teisės kriterijus atitinka. Taip suprantant įstatymo ir teisės santykį, visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos yra suvaržomos ir apribojamos teise.⁷⁸ Kol įstatymas galioja, jis yra privalomas visiems, neišskiriant įstatymų leidėjo. Konstitucinis Teismas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime konstatavo, kad Seimo savarankiškumą riboja Konstitucijoje nustatyta Seimo kompetencija, taip pat pareiga laikytis Konstitucijos ir galiojančių įstatymų. Laikytis jų, taip pat Seimo statuto, turinčio įstatymo galią, reikalavimų yra ir Seimo, ir Seimo nario konstitucinė pareiga.⁷⁹

Neretai Konstitucinis Teismas aiškindamas Konstituciją išskiria tam tikrus reikalavimus įstatymų turiniui, pasakydamas, kas turi būti ir ko negali būti nustatyta įstatymuose ir atkreipia dėmesį į atitinkamas įstatymų leidėjo pareigas. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas vardina reikalavimus įstatymų leidėjui, kylančius iš konstitucinio teisinės valstybės principo: „teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent

⁷⁸ V. SINKEVIČIUS. Įstatymas Konstitucinio Teismo nutarimuose. *Teisė*, 2004, nr. 50, p. 125-139.

⁷⁹ Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 39-1044.

teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus, privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.” Teismo teigimu, iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kylantis reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos, *inter alia* reiškia, kad „draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat kad žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytu aukštesnės galios teisės aktuose”. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžęs konstitucinės asmens teisėtų lūkesčių apsaugos reikšmingumą ir jos suponuojamus reikalavimus įstatymų leidybos subjektui: „Asmenį, kuris paklūsta teisei, laikosi įstatymų reikalavimų, saugo ir gina Konstitucija. Po to, kai teisės aktai buvo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – Konstitucijai ir/arba įstatymams) ir dėl to tam tikri teisei iki tol paklusę, įstatymų reikalavimų laikęsi, valstybe ir jos teise pasitikėję asmenys gali patirti nepalankius padarinius, įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę įvertinti visas su tuo susijusias aplinkybes ir, jei būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris minėtais ypatingais atvejais leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklususių, įstatymų reikalavimų besilaikiusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir/arba įstatymams), idant nebūtų nukrypta ir nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo”.

Konstitucinis Teismas nustatė, kad Konstitucijai prieštarauti gali ne tik įstatymas nustatantis nepagrįstus draudimus, kuriais ribojamos žmogaus teisės ir laisvės, bet ir toks, kuriame nėra įtvirtintos tokios teisės, kurios jame turi būti įtvirtintos. Pavyzdžiui, 1999 m.

gegužės 11 d. nutarime, pasisakydamas dėl Seimo nario apkaltos proceso, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog tai, kad Seimo statute neįtvirtinta už nusikaltimo padarymą laisvės atėmimo bausmė nuteisto Seimo nario, kuriuo atžvilgiu vykdoma apkalta, teisė dalyvauti apkaltos procese ir gintis, reiškia teisių ribojimą. „Asmeniui, kuriam taikoma apkalta, neužtikrinama teisė būti supažindintam su kaltinimu, dėl kurio sprendžiamas jo pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo klausimas, negarantuojama teisė būti supažindintam su svarstymo Seime tvarka, teisė turėti gynėjus arba kitus atstovus, pateikti įrodymus, turinčius reikšmės sprendžiant jo konstitucinės atsakomybės klausimą, teisė dalyvauti ginčiuose, paskutinės replikos teisė, taip pat baigiamojo žodžio teisė. Toks procesas, kuriame neužtikrinamos minėtosios teisės, neatitinka konstitucinės apkaltos sampratos. (...) Asmuo gali pats atsisakyti pasinaudoti savo teisėmis, tačiau neleistina, kad Seimo statute nebūtų įtvirtinta asmens teisė į gynybą ir nereglamentuota šios teisės įgyvendinimo tvarka”.

2003 m. gegužės 6 d. nutarime Teismas pažymėjo: „Jeigu įstatymuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų įstatymų (jų dalių) atitikimą Konstitucijai tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos”. Ir štai, pavyzdžiui, 2007 m. vasario 9 d. byloje dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Konstitucinis Teismas nutarė pripažinti minėto įstatymo 34 straipsnio 1 dalį ta apimtimi, kuria, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, *nėra nustatyta*, kad Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai gali būti renkami į atitinkamų savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus, prieštaraujančia Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio 2 daliai.

Konstitucinio Teismo vertinimu, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę (2000 m. birželio 30 d. ir 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimai). 2000 m. birželio 30 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ginčijamame įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas ydingas, kadangi „jis suponuoja ir tokią teisinę situaciją, kai asmuo, įgyvendindamas savo konstitucinę teisę kreiptis į teismą (teisę, kad jo byla būtų išnagrinėta apeliacine tvarka), negali įgyvendinti kitos savo konstitucinės teisės (teisės, kad jam būtų atlyginta padaryta materialinė ir moralinė žala)”. Taip pat Konstitucinio Teismo akcentuota, kad negalima nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens,

manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme.⁸⁰ Savo aktuose Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme; kad asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės, ir teisėti interesai turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje (2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas taip pat yra akcentavęs, kad Konstitucijos neatitinkančio teisinio reguliavimo panaikinimas pagal turinį negali būti laikomas prieštaraujančiu Konstitucijai (2006 m. gegužės 12 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas aiškindamas Konstitucijos nuostatas neretai tuo pačiu nustato tam tikras įstatyminio reguliavimo ribas, aiškiai suformuluodamas iš Konstitucijos išplaukiančius draudimus ir įpareigojimus įstatymų leidėjui. Todėl „teisinės įstatymų leidybos“ požiūriu svarbi ne vien rezoliucinė Konstitucinio Teismo nutarimo dalis, tą pabrėžė pats Teismas 2003 m. gegužės 30 d. nutarime: „Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas nutarimas ir išdėstoma Konstitucijos nuostatų samprata, priimant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus ir kitus teisės aktus juos leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų”.

Svarbus reikalavimas teisiniam reguliavimui kartojamas Teismo praktikoje – kad jis būtų aiškus, nuoseklus, būtų vengiama vidinių prieštaravimų (tarp atskirų įstatymo, kito teisės akto, normų, nuostatų). Jei tokiu neaiškiu, dviprasmišku teisiniu reguliavimu pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, tada įstatymas pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai. 1998 m. kovo 10 d. nutarime, nagrinėdamas bylą dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo atskirų nuostatų atitikimo Konstitucijai, Konstitucinis Teismas pasisako, kad dėl įstatyminio sureguliuojimo neapibrėžtumo, normos dispozicijos ir sankcijos tarpusavio nesuderinimo, valstybės tarnyboje atsiranda teisinis neaiškumas ir netikrumas, nėra garantuojama valdininko teisių apsauga. „Toks ydingas sureguliuojimas neatitinka šiuo atveju siekiamų tikslų – valstybės valdymo teisėtumo, stabilumo, patikimumo, efektyvumo. Jis taip pat nesiderina su konstituciniais žmogaus teisių apsaugos principais, iš jų ir tuo, kad ribojimai gali būti nustatomi tik įstatymu, nepažeidžiant pusiausvyros tarp siekiamo tikslo ir teisės apribojimo”.

Tirdamas, ar įstatymas, kuriuo reguliavimas yra gana dviprasmiškas, neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas kartais naudoja „įstatymo teisingo išaiškinimo metodą”,

⁸⁰ Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas // Valstybės žinios: 2002, Nr.69-2832.

savo aiškinimu tarsi pataisdamas „miglotą” įstatymo formuluotę taip, kad jos reguliavimas atitiktų Konstituciją ir kartu pakoreguodamas atitinkamos normos taikymo praktiką, kad nebūtų iškreipiamas įstatymo turinys. Kaip teigia V. Sinkevičius, ginčijamo įstatymo ar kito teisės akto interpretavimas Konstitucinio Teismo nutarimuose yra neišvengiamas, nes padeda ne tik atskleisti įstatymo leidėjo ketinimus, bet ir suteikti įstatymo normoje nustatytam teisiniam reguliavimui prasmę, kuri atitiktų Konstituciją. Šiam tikslui Teismas nutarimo motyvuojamojoje dalyje kartais vartoja tokias formuluotes kaip “tik taip suprantant/interpretuojant įstatymo nuostatą ji neprieštarauja Konstitucijai”, “ši nuostata negali būti suprantama/aiškinama kaip reiškianti...”.⁸¹ Pavyzdžiui 1997 m. kovo 12 d. nutarime nurodoma: „*Tik taip interpretuojant* privalomai draudžiamų asmenų valstybinio socialinio draudimo stažą ir valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą darytina išvada, kad Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 5 straipsnio ir Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio antrosios dalies 1 punkto normos neprieštarauja Konstitucijos 52 straipsniui”. 2000 m. gegužės 8 d. nutarime taip pat pabrėžiama: „*Kitoks Įstatymo 10 straipsnio 1 dalies ir 11 straipsnio 1 dalies normų interpretavimas*, o ypač toks, kad prokurorui sankcionavus modelį, slapto asmens susirašinėjimo, telegrafo ir kitų pranešimų kontrolei, pašto siuntų ir elektros ryšių kontrolei, slaptam telefoninių pokalbių klausymuisi, slaptos technikos naudojimui, slaptai gyvenamosios patalpos apžiūrai nereikalinga teismo sankcija, *iškreiptų Įstatyme nustatytą modelio teisinį reguliavimą*”. 2006 m. gegužės 9 d. nutarime teigiama: „*Tik šitaip suprantant* Teismų įstatymo 73 straipsnio 2 dalyje (2002 m. sausio 24 d. redakcija) nustatytą teisinį reguliavimą galima konstatuoti, kad Teismų įstatymo 73 straipsnio 2 dalyje (2002 m. sausio 24 d. redakcija) nustatytu teisiniu reguliavimu Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, kaip šio teismo teisėjas ir vadovas, neįsiterpia į Respublikos Prezidento konstitucinius įgaliojimus”. Dar vienas pavyzdys iš 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimo: „Konstitucinis Teismas pažymi, jog ginčijama Įstatymo nuostata, kad Vyriausybė saugo konstitucinę santvarką, *negali būti aiškinama kaip* suteikianti pagrindą Vyriausybei savo nutarimais nustatyti tokius valstybės valdymo institucijų įgaliojimus, kuriais, saugant konstitucinę santvarką, būtų įsiterpiama į kitų valstybės valdžios institucijų kompetenciją”.

Beje, atkreipiamas dėmesys, kad ginčai dėl kompetencijos neretai pasitaiko Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstitucijoje nurodytų subjektų kompetencijos išplėtimas kitų subjektų sąskaita, kompetencijos susiaurinimas, taip pat Seimo kišimasis į kitų subjektų įstatymais nustatytą kompetenciją dažnai būna pagrindu pripažinti įstatymų

⁸¹ V. SINKEVIČIUS. Įstatymas Konstitucinio Teismo nutarimuose *Teisė*, 2004, nr. 50, p. 125-139; taip pat žr. V. SINKEVIČIUS. Konstitucinio interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67 (59), p. 7-19.

nuostatas antikonstitucinėmis.⁸² Savo nutarimuose Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 5 straipsnyje, taip pat kituose Konstitucijos straipsniuose, nustatančiuose valstybės valdžią vykdančių valstybės institucijų įgaliojimus, įtvirtintas valdžių padalijimo principas reiškia ir tai, kad jeigu Konstitucijoje yra nustatyti konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimai, ši valstybės institucija negali šių įgaliojimų atsisakyti, negali jų perduoti kuriai nors kitai institucijai, jie negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu. (2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas) Todėl konstatavus, kad įstatymais yra apriboti konkrečiai valstybės valdžios institucijai Konstitucijoje priskirti įgaliojimai, remiantis Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimu, kartu konstatuotina, kad yra pažeidžiamas Konstitucijos 5 straipsnis, o kartu ir konstitucinis valdžių padalijimo principas. O jeigu nustatomu teisiniu reguliavimu konstituciškai nepagrįstai išplečiamos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos arba kurios nors kitos valdžios institucijos galios, konstatuotina, kad pažeidžiama ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarime, nagrinėdamas bylą dėl Kompensacijų už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą dydžio, šaltinių, mokėjimo terminų bei tvarkos, taip pat garantijų ir lengvatų, numatytų Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme, įstatymo 7 straipsnio 1 dalies ir 2 dalies (1999 m. gruodžio 23 d. redakcija) nuostatų, Konstitucinis Teismas nustatė, kad Įstatymo 7 straipsnio 1 dalimi įstatymų leidėjas save konstituciškai nepagrįstai suvaržė ir konstituciškai nepagrįstai išplėtė Vyriausybės įgaliojimus. Teismas pabrėžė, kad toks teisinis reguliavimas nesuderinamas su konstituciniu valdžių padalijimo principu, Konstitucijos 5 straipsnio 1 ir 2 dalimis. Šioje byloje Konstitucinis Teismas konstatavo: „Iš Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies ir 23 straipsnio 1 bei 2 dalių, jas aiškinant kartu su konstituciniu valdžių padalijimo principu (įtvirtintu *inter alia* Konstitucijos 5 straipsnio 1 ir 2 dalyse), išplaukia, kad įstatymų leidėjas neturi teisės atsisakyti jam pagal Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį priklausančių įgaliojimų pačiam įstatymu nustatyti, kiek valstybės lėšų per atitinkamą įstatyme nustatytą laikotarpį yra skiriama piniginiams kompensacijoms už visus įstatyme nurodytus nekilnojamojo turto objektus; įstatymų leidėjas neturi ir teisės perduoti šių įgaliojimų kuriai nors kitai valstybės institucijai, jų pakeisti ar apriboti įstatymu”.

2006 m. kovo 28 d. nutarime konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punktą, kuriame nustatytas pagrindas, kuriam esant Konstitucinio

⁸² V. SINKEVIČIUS. Įstatymas Konstitucinio Teismo nutarimuose *Teisė*, 2004, nr. 50, p. 125-139. Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 1999 lapkričio 23 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 101-2916, 2000 m. kovo 15 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 23-585.

Teismo iniciatyva gali būti peržiūrėtas Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas – „kai pasikeitė Konstitucijos norma, kurios pagrindu nutarimas buvo priimtas“, nesiderina su Konstitucijos 107 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatomis, kartu konstatavo ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu Konstituciniam Teismui pagal Konstituciją priklausantys įgaliojimai yra išplėsti be konstitucinio pagrindo. Kadangi ir pats Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją neturi įgaliojimų grąžinti į Lietuvos teisės sistemą teisės aktų ar jų dalių pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, jis taip pat negali kvestionuoti ir anuliuoti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų, sprendimų, kurie buvo konstituciškai pagrįsti tuo metu, kai buvo priimti.

2006 m. gegužės 9 d. nutarime *inter alia* konstatuota, kad Teismų įstatymo teisiniu reguliavimu, dėl tam tikrų Aukščiausiojo Teismo pirmininko išimtinių įgaliojimų (patarti Respublikos Prezidentui dėl Aukščiausiojo Teismo skyriaus pirmininko kandidatūros, Aukščiausiojo Teismo teisėjų atleidimo iš pareigų), konstituciškai nepagrįstai yra išplečiami Aukščiausiojo Teismo pirmininko, kaip šio teismo teisėjo ir institucijos vadovo, įgaliojimai, suvaržomi Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai formuoti, patarus Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytai specialiai įstatymo numatyta teisėjų institucijai, teisėjų korpusą, taip pat yra įsiterpiama į šios specialios teisėjų institucijos konstitucinę kompetenciją.

2006 m. lapkričio 27 d. Konstitucinio Teismo nutarime tas dar kartą pabrėžta konstatuojant, kad įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti, kokios teisminės valdžios savivaldos institucijos ir kokia tvarka dalyvauja (gali dalyvauti) teisėjo atleidimo iš pareigų procese, tačiau tai darydamas įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį teismų savivaldos institucijoms, dalyvaujančioms teisėjų atleidimo iš pareigų procese, būtų numatyti tokie įgaliojimai, kuriais būtų įsiterpiama į Respublikos Prezidento, Seimo, Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios teisėjų institucijos konstitucinius įgaliojimus.

Vertindamas įstatymų turinį ir reguliavimo apimtį Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad tik įstatymas atitinkantis teisės kriterijus gali būti laikomas teise. Seimas leisdamas įstatymus turi vadovautis Konstitucija, jos normomis bei principais. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose aiškindamas Konstituciją aiškiai formuluoja konstitucinius įpareigojimus įstatymų leidėjui, reikalavimus įstatymų turiniui. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje kartojama, kad viskas, kas susiję su žmogaus teisėmis ir laisvėmis turi būti reguliuojama įstatymais, jei įstatymuose nurodoma tokio pobūdžio santykius reguliuoti poįstatyminiais aktais, arba jeigu įstatyme neįtvirtintos tam tikros teisės ir dėl to pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos, konstatuotinas tokio reguliavimo prieštaravimas Konstitucijai. Įstatyminis reguliavimas turi būti aiškus, nuoseklus, be vidinių prieštaravimų, nes neaiškiu

teisiniu reguliavimu gali būti pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, taip pažeidžiamos ir jas ginančios Konstitucijos nuostatos. Kadangi svarbus įstatymų stabilumas, kurio neliktų dėl menkiausio neaiškumo pripažįstant įstatyminį reguliavimą prieštaraujančiu Konstitucijai, Teismas kartais pats išaiškina ginčytinų įstatymo nuostatų turinį taip, kad jos būtų suderinamos su Konstitucija. Neretai pagrindu pripažinti įstatymų nuostatas antikonstitucinėmis būna Konstitucijoje nurodytų subjektų kompetencijos išplėtimas kitų subjektų sąskaita, kompetencijos suvaržymas, Seimo kišimasis į kitų subjektų įstatymais nustatytą kompetenciją

4.2. Įstatymų formos vertinimas

Konstitucijoje ne kartą aptinkame formuluotę „nustato įstatymas“, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ši formuluotė aiškinama taip, kad jeigu tam tikrus santykius Konstitucijos pavesta reguliuoti įstatymu, juos turi reguliuoti *būtent tokios formos* teisės aktas. Be to, iš tokios formuluotės įstatymų leidėjui kyla pareiga išleisti nurodytą įstatymą. Santykiai, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymu, negali būti sureguliuoti žemesnės galios aktu. „Vyriausybės teisės aktas negali prieštarauti įstatymui, be to, jame negali būti naujų teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis. Taip pat ir pats įstatymų leidėjas negali nustatyti Vyriausybei pavedimo, kuris savo turiniu pažeistų konstitucinį įstatymo viršenybės principą”.⁸³ Konstitucinis Teismas interpretuodamas Konstitucijos 52 str. nuostatą „pensijas nustato įstatymas“, 127 str. nuostatą „mokesčius į biudžetą nustato įstatymas“, aiškino, kad pagrindiniai, esminiai tiek pensijų instituto, tiek mokesčių instituto elementai turi būti nustatyti įstatymuose.⁸⁴

2005 m. vasario 10 d. sprendime Konstitucinis Teismas aiškindamas savo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatą, kad įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas, pažymėjo, kad ši nuostata *inter alia* reiškia, kad Seimo narių atostogos turi būti nustatytos ne bet kokių Seimo išleistu teisės aktu, o būtent įstatymu, taip pat kad tokiaime įstatyme turi būti numatyta Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmė, atostogų apmokėjimo dydis, kitos esminės atostogų sąlygos. Panašiai 2006 m. sausio 26 d. nutarime dėl Lietuvos Respublikos peticijų įstatymo 10 straipsnio 4 dalies ir 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Konstitucinis Teismas *inter alia* akcentavo, kad pagal Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalį peticijos teisės įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas, tai suponuoja įstatymų leidėjo pareigą peticijų

⁸³ Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 23-585.

⁸⁴ Žr., Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 23-585, taip pat 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.

santykius reglamentuoti ne bet kokių teisės aktu, o būtent įstatymu, kuriame būtų nustatyti visi svarbiausi peticijos teisės įgyvendinimo tvarkos elementai.

1994 m. sausio 19 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Seimo nutarimas „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptų“ pagal formą prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsniui ir 67 straipsnio 2 punktui. Nustatyta, kad ginčijamo Seimo nutarimo nuostatos reguliuoja privatinės nuosavybės teisės turinį, o teisė į privatinę nuosavybę yra viena pagrindinių žmogaus teisių, įtvirtintų Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Atsižvelgiant į šios fundamentalios teisės reikšmingumą, Konstitucijoje nustatyta, kad privatinės nuosavybės teises saugo įstatymai. Todėl Seimas, nutarimu sukūręs naujas teisės normas, reguliuojančias nuosavybės į žemę santykius, ir pakeitęs esamas įstatymo normas, pažeidė konstitucinį įstatymų viršenybės poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu principą, taip pat Konstitucijos nuostatas, kad nuosavybės santykius, kartu ir šių santykių dalyvių subjektinių teisių turinį reguliuoja įstatymai, o ne poįstatyminiai aktai. Seimas, sprenddamas klausimus, kurie yra įstatyminio reguliavimo dalykas, negali pasirinkti nutarimo formos, nes nutarimas yra žemesnio lygmens teisės aktas. Buvo tiriama ir šio Seimo nutarimo atitikimas Konstitucijai pagal jo priėmimo tvarką ir nustatyta, kad šiuo atžvilgiu Konstitucijos reikalavimai nebuvo pažeisti, kadangi jį priimant buvo laikomasi atitinkamų Seimo sprendimų priėmimo principų.

2006 m. gegužės 9 d. nutarime Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad galiojantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas, kuriame reguliuojami Aukščiausiojo Teismo sudarymo, jo kompetencijos, teisėjų statuso, socialinių garantijų ir kiti panašaus pobūdžio santykiai bei apibrėžiama Generalinės prokuratūros vieta valstybės institucijų sistemoje, nors ir yra priimtas Seimo išleistu įstatymu, toks yra negalimas, kadangi pagal Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalį visi teismų, taigi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, sudarymo, jų kompetencijos, teisėjų teisinio statuso, kiti teismų funkcionavimo santykiai gali ir turi būti reguliuojami įstatymu, o būtent Teismų įstatymu ir negali būti reguliuojami kokiam nors kitame teisės akte, nors ir įstatymu priimtame (ar patvirtintame). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statute gali būti tik reglamentinio pobūdžio nuostatos, kurios reguliuotų Aukščiausiojo Teismo vidaus darbo organizavimo santykius, juo labiau negali būti jokių nuostatų, kurios konkuruotų su Konstitucija. Be to, tokį reglamentinio pobūdžio teisės aktą turėtų tvirtinti pats Aukščiausiasis Teismas.

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime buvo konstatuota, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. gruodžio 10 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ 2 punkto 4 dalies (1994 m. kovo 15 d. redakcija) nuostata ir to paties nutarimo 2 punkto 5 dalies (1994 m. liepos 18 d.

redakcija) analogiška nuostata „Repatrijavimu laikomas išvykimas į etninę tėvynę arba apsigyvenimas etninėje tėvynėje“ pagal formą prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsniui, konstituciniam teisinės valstybės principui, kadangi poįstatyminiu aktu – Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. gruodžio 10 d. nutarimu buvo atskleidžiamas Pilietybės įstatyme vartojamos sąvokos „repatrijavimas“ turinys. Teismas pažymėjo, kad „įstatymų leidėjas gali apibrėžti įstatymuose vartojamų sąvokų turinį, tačiau iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylantis reikalavimas paisyti teisės aktų hierarchijos suponuoja, kad įstatymuose vartojamų sąvokų turinys gali būti apibrėžiamas (*inter alia* aiškinamas) tik įstatymu, o ne žemesnės galios teisės aktu. Taigi ir Pilietybės įstatyme vartojamą sąvoką „repatrijavimas“, atsižvelgiant ir į jos paskirtį minėtame įstatyme, ir į jos vartojimo kontekstą, buvo galima apibrėžti (*inter alia* aiškinti) tik šiuo arba kitu įstatymu“. Akcentuota ir tai, kad Konstitucijos 12 straipsnyje įtvirtintas teisinis reguliavimas suponuoja, kad pilietybės teisiniai santykiai turi būti reguliuojami įstatymu, o ne poįstatyminiu teisės aktu.

Taigi Konstitucijoje būna tiesiogiai numatyta teisės aktų forma. Konstitucijoje vartojama formuluotė „nustato įstatymas“ suponuoja ir tokiu aktu reguliuotinų santykių reikšmingumą. Jeigu įstatymų leidėjas nurodytiems santykiams reguliuoti priima kitokios formos aktą, yra pagrindas pripažinti tokio akto ar jo nuostatų prieštaravimą Konstitucijai.

4.3. Įstatymų priėmimo, pasirašymo, paskelbimo, įsigaliojimo tvarka

Tirdamas teisės aktų leidybos procedūrų teisėtumą, t. y. nagrinėdamas įstatymo ar kito teisės akto atitikimą Konstitucijai pagal priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką, Konstitucinis Teismas visada tiria faktines bylos aplinkybes, kadangi tokiose bylose svarbu nustatyti, ar teisėkūros subjektų faktiniai veiksmai teisės aktų leidybos procese nepažeidė teisės aktų leidybą reguliuojančių teisės nuostatų. Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta, kad Teismas tiria teisės akto atitikimą Konstitucijai pagal Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Tačiau minėta tvarka būna nustatyta ne tik Konstitucijoje, bet ir įstatymuose, kartais taip pat Vyriausybės nutarimuose.⁸⁵

Apie įstatymų priėmimo procedūrą Konstitucinis Teismas kalbėjo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime, kur, be kita ko, buvo pasakyta, jog „Seimo pareiga laikytis Seimo statute apibrėžtų įstatymų priėmimo taisyklių ne tiktai gali, bet ir turi būti traktuojama kaip konstitucinė pareiga, nes ją sąlygoja nuostata, įtvirtinta Konstitucijos 69 straipsnio pirmojoje dalyje.“ Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo tiriamas 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl

⁸⁵ S. STAČIOKAS, E. SPRUOGIS. Teisė ir faktas: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo patirtis. *Teisės problemos*, 2006, nr. 3 (53), p. 5-33.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo” priėmimo tvarkos atitikimas Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Teismo nagrinėjimo metu buvo nustatyta, kad priimant ginčijamą įstatymą nebuvo pateikta Biudžeto ir finansų komiteto išvada ir taip pažeistas Laikinojo Seimo statuto 216 straipsnio antrosios dalies reikalavimas. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad rinkimų finansavimo klausimas iš esmės buvo išspręstas priimant Seimo rinkimų įstatymą. Todėl, nors buvo padarytas minėtas procedūrinis pažeidimas, Teismas nerado pakankamo pagrindo išvadai, kad priimtas įstatymas prieštarauja Konstitucijai pagal nustatytą Konstitucijoje jo priėmimo tvarką.

2005 m. sausio 19 d. nutarime Konstitucinis Teismas priminė, kad pagal Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalį įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros, o pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, kuris turi įstatymo galią. Teismo konstatuota, kad pagal Konstituciją įstatymų priėmimo tvarka gali būti reguliuojama Seimo statutu, taip pat kitais įstatymais. Seimo pareiga laikytis Seimo statute apibrėžtų įstatymų priėmimo taisyklių turi būti vertinama kaip konstitucinė pareiga. Taigi Seimą, kai jis leidžia įstatymus ir kitus teisės aktus, saisto ne tik tiesiogiai Konstitucija, bet ir Seimo statutas. Šioje konstitucinės justicijos byloje nustatyta, kad buvo pažeistas Seimo statuto 138 straipsnio 2 dalies (2000 m. spalio 10 d. redakcija) reikalavimas preliminariai apsvarstyti projektą, kai Teisės departamentas pateikia išvadą, kad projektas prieštarauja Konstitucijai, ir toks pažeidimas vertintinas kaip esminis įstatymų leidybos procedūros pažeidimas. Kartu konstatuota, kad šiame įstatymų leidybos proceso etape buvo pažeista ir Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostata, jog įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros.

2000 m. spalio 18 d. nagrinėtoje byloje pareiškėjai manė, kad Akcinių bendrovių “Būtingės nafta”, “Mažeikių nafta” ir “Naftotiekis” reorganizavimo įstatymas ir Mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas pagal jų priėmimo procedūrą neatitinka Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje nustatytų reikalavimų, nes jie buvo svarstomi skubos tvarka, kuri yra numatyta Seimo statute, bet ne įstatyme. Konstitucinis Teismas pasakė, kad Konstitucijoje įtvirtintos pamatinės įstatymų priėmimo taisyklės, tačiau „sprendžiant, ar priimant ginčijamus įstatymus nebuvo pažeista Konstitucija, atsižvelgtina į tai, kad pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato įstatymo galią turintis Seimo statutas. Seimo darbo tvarkos nustatymas apima ir įstatymų leidybos procedūros reglamentavimą. Seimo statuto V dalyje “Įstatymų leidybos procedūra” yra nustatyta įstatymų ir kitų Seimo aktų projektų registravimas, pateikimas Seimo posėdyje, svarstymas pagrindiniame komitete ir Seimo posėdyje, įstatymo projekto svarstymas skubos ir ypatingos skubos tvarka, įstatymo priėmimas Seimo posėdyje ir kt. Taigi Seimas gali,

nepažeisdamas Konstitucijos, atitinkamą įstatymų priėmimo tvarką, taip pat ir svarstymą skubos tvarka, nustatyti įstatymo galią turinčiame Seimo statute”. Šioje byloje Konstitucinio Teismo taip pat konstatuota, kad 1999 m. birželio 3 d. Akcinių bendrovių “Būtingės nafta”, “Mažeikių nafta” ir “Naftotiekis” reorganizavimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas bei 1999 m. spalio 5 d. Akcinių bendrovių “Būtingės nafta”, “Mažeikių nafta” ir “Naftotiekis” reorganizavimo įstatymo 3, 4 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas pagal priėmimo tvarką neprieštarauja Konstitucijos 69 straipsnio 3 daliai. Teiginį, jog ginčijami įstatymai, pagal jų priėmimo procedūrą neatitinka Konstitucijos 69 straipsnio, pareiškėjai grindė tuo, kad šių teisės aktų normose įtvirtintas reguliavimas skyrėsi nuo įtvirtintojo Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme, kurį pareiškėjai laikė konstituciniu įstatymu. Bylos nagrinėjimo metu nustatyta, kad Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas nėra konstitucinis, kadangi nebuvo įtrauktas į konstitucinių įstatymų sąrašą. Taip pat pažymėta, kad šis įstatymas nereguliuoja ir įstatymų leidybos santykių, todėl nesąlygoja ginčijamų įstatymų priėmimo tvarkos ypatumų.

1994 m. gruodžio 22 d. į Konstitucinį Teismą buvo kreiptasi dėl įstatymo „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo” atitikimo 63 straipsnio 3 daliai. Anot pareiškėjo, šis įstatymas turėtų būti laikomas konstituciniu, nes susijęs su konstitucinių organų steigimu, o kadangi jis buvo priimtas už jį prabalsavus mažiau nei pusei Seimo nariu, buvo pažeista įstatymo priėmimo tvarka. Tačiau ir tąkart Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ypatinga priėmimo tvarka taikoma tik į konstitucinių įstatymų sąrašą įtrauktiems įstatymams ir tik tokie įstatymai galės būti laikomi konstituciniais, todėl priimant ginčijamą įstatymą, Konstitucijos nuostatos pažeistos nebuvo.

2002 m. gruodžio 24 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino 2001 m. birželio 20 d. konstitucinį įstatymą pagal priėmimo tvarką prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 straipsnio 3 daliai, kadangi šis konstitucinis įstatymas buvo priimtas be jokio teisinio ar konstitucinio pagrindo, nes Seimas neįvykdė savo pareigos konstituciniu įstatymu nustatyti konstitucinių įstatymų sąrašą. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „pagal Konstituciją Seimas neturėjo įgaliojimų priimti ir Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į Konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo. Šio įstatymo 1 straipsnyje numatytas Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymas į Konstitucinių įstatymų sąrašą yra fiktyvus”. Kartu konstatuota, kad pagal Konstituciją Seimas neturėjo įgaliojimų priimti ir Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, nes

jis nebuvo prieš tai įrašytas į konstitucinių įstatymų sąrašą, kuris vis dar nėra Seimo nustatytas. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus prieita išvados, kad abu minėti teisės aktai pagal priėmimo tvarką neatitinka Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalies reikalavimų.

Įstatymų paskelbimas ir galiojimas buvo analizuojami, pavyzdžiui, 2001 m. sausio 11 d. nutarime. Aiškindamas Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nuostatą “Galioja tik paskelbti įstatymai”, Konstitucinis Teismas akcentavo, kad įstatymai negalioja ir negali būti taikomi, jei jie nėra oficialiai paskelbti. „Oficialus įstatymų paskelbimas laikantis Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytos tvarkos yra būtina sąlyga ne tik tam, kad įstatymai įsigaliotų, bet ir kad teisinių santykių subjektai žinotų, kokie įstatymai galioja, koks yra jų turinys, ir juos vykdytų. Demokratinėje teisinėje valstybėje negali būti nepaskelbtų įstatymų. (...) Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje taip pat atsispindi teisės principas, jog paskelbti įstatymai galioja į ateitį ir neturi grįžtamosios galios (*lex retro non agit*). Taigi įstatymai taikomi tiems faktams ir pasekmėms, kurios atsiranda po šių įstatymų įsigaliojimo Reikalavimas, kad paskelbti įstatymai galiotų į ateitį ir neturėtų grįžtamosios galios – svarbi teisinio tikrumo prielaida, esminis teisės viešpatavimo, teisinės valstybės elementas”. Teismas pažymėjo, kad gali būti padaroma išimtis iš *lex retro non agit* taisyklės, kai baudžiamojoje ar administracinėje teisėje panaikinamas veikos baudžiamumas ar sušvelninama atsakomybė. Tokie įstatymai turi atgalinio veikimo galią ir tai atitinka kitą teisės doktrinos taisyklę *lex benignior retro agit* (1998 m. kovo 25 d. nutarimas).

2002 m. birželio 19 d. Konstitucinis Teismas nagrinėjo *inter alia* Valstybinių pensijų įstatymo 7, 11 ir 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo atitikimą Konstitucijos 71 straipsniui, kurio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu nurodytu laiku Seimo priimto įstatymo Respublikos Prezidentas negražina ir nepasirašo, toks įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas. Tuo tarpu ginčijamą įstatymą buvo pasirašęs ir oficialiai paskelbęs Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas. Konstitucinis Teismas pažymėjo: „Pagal Konstituciją negali būti oficialiai paskelbiamas ir įsigaliojti įstatymas, kuris nebuvo nustatyta tvarka pasirašytas Konstitucijoje nurodyto pareigūno; taip pat negali būti oficialiai paskelbiamas ir įsigaliojti įstatymas, kurį pasirašė pareigūnas, pagal Konstituciją neturintis tokių įgaliojimų”. Teismas konstatavo, kad Seimo Pirmininko įgaliojimai pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą – tai tik Seimo Pirmininko teisė ir pareiga, jo konstitucinė prerogatyva, kuri yra realizuojama susiklosčius Konstitucijos 71 str. 2 d. nurodytai situacijai. Minėti įgaliojimai Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti Seimo Pirmininkui einančiam savo pareigas. Konstitucinis Teismas išaiškino, kad Seimo Pirmininko pavaduotojas galėtų pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymą nebent tada, jeigu jam būtų oficialiai pavesta laikinai eiti Seimo Pirmininko pareigas dėl to, kad Seimo Pirmininkas vienu

iš Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje nurodytų pagrindų eina Respublikos Prezidento pareigas ir yra laikinai netekęs savo įgaliojimų Seime. Kadangi tokių aplinkybių nebuvo nustatyta, Teismas nutarė, kad ginčijamas įstatymas prieštaravo Konstitucijai pagal jo pasirašymo ir paskelbimo tvarką.

2006 m. kovo 14 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, įstatymo įsigaliojimo svarbą, pasakydamas, kad „priimto įstatymo ar konstitucinio įstatymo taikymas negali būti siejamas vien su to įstatymo ar konstitucinio įstatymo priėmimu – įstatymas ar konstitucinis įstatymas gali būti taikomas ne anksčiau kaip nuo jo įsigaliojimo dienos”.

2006 m. gruodžio 29 d. sprendime Konstitucinis Teismas pakartojo savo 2003 m. spalio 29 d. nutarime suformuluotą doktrininę nuostatą, kad pagal Konstituciją Vyriausybė savo nutarimais negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad Vyriausybės nutarimo įsigaliojimo arba jo galios netekimo laikas priklausytų nuo kito subjekto išleisto žemesnės galios teisės akto įsigaliojimo. Teismas šią nuostatą aiškino kaip išreiškiančią bendrą konstitucinį imperatyvą, kad aukštesnės galios teisės akto įsigaliojimo arba galios netekimo laikas neturi ir negali būti padaromas priklausomas nuo žemesnės galios teisės akto priėmimo ir įsigaliojimo arba galios netekimo ir panašiai. Tad konstatuota, kad ir įstatymo įsigaliojimo laikas neturi ir negali būti padarytas priklausomas nuo Respublikos Prezidento dekreto – žemesnės galios teisės akto išleidimo ir įsigaliojimo.

Tirdamas įstatymų priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarkos teisėtumą Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad įstatymų leidybos procedūra reglamentuojama ne tik Konstitucijos, bet ir, kaip nurodyta pačioje Konstitucijoje, Seimo statuto, kuriame ji ir detalizuojama, todėl Seimą, leidžiant įstatymus, taip pat kitus teisės aktus, saisto ne tik tiesiogiai Konstitucija, bet ir Seimo statutas. Konstitucinių įstatymų priėmimo taisyklės taikomos tik įstatymams įrašytiems į konstitucinių įstatymų sąrašą, o taip pat (nuo 1996 m. birželio 20 d. konstitucinio įstatymo priėmimo) tiesiogiai paminėtiems kaip tokie Konstitucijoje. Savo nutarimuose Konstitucinis Teismas yra akcentavęs ir įstatymų oficialaus paskelbimo reikšmę ir jų negaliojimą atgal, išskyrus tam tikras numatytas išimtis. Pažymėta, kad įstatymų oficialiam paskelbimui ir įsigaliojimui turi reikšmės tai, ar jis pasirašytas kompetentingo subjekto. Konstatuota ir tai, kad aukštesnės galios teisės akto įsigaliojimo arba galios netekimo laikas negali priklausyti nuo žemesnės galios teisės akto priėmimo ir įsigaliojimo arba galios netekimo ir panašiai, taigi ir įstatymų leidyboje nereikia pamiršti teisės aktų hierarchijos.

Išvados

1. Konstitucinis Teismas savo veiklos pradžioje apibūdino įstatymą kaip teisės aktą, išreiškiantį įstatymų leidėjo valią ir turintį aukščiausią teisinę galią, grindžiamą tuo, kad tautos įgalioto įstatymų leidėjo priimtame įstatyme išreiškiama tautos valia svarbiausiais visuomenės gyvenimo klausimais. Todėl Teismas pabrėžia, kad įstatymas gali būti pakeistas arba jo galiojimas gali būti panaikintas tik išleidus kitą įstatymą arba Konstituciniam Teismui pripažinus jį prieštaraujančiu Konstitucijai. Poįstatyminiai aktai turi būti priimami remiantis įstatymais ir negali jiems prieštarauti. Palaipsniui atsisakoma įstatymo kaip aukščiausios teisinės galios akto sampratos, juk paties įstatymo reguliavimas turi atitikti Konstituciją – aukščiausiosios teisės išraišką.
2. Įstatymais reguliuojami reikšmingiausi visuomeniniai santykiai, todėl ypač svarbu, kad įstatymai neprieštarautų konstituciniam reguliavimui, nepažeistų asmenų teisių ir teisėtų interesų, o priešingai – juos užtikrintų. Todėl Konstitucinio Teismo vaidmuo vertinant įstatymų konstitucingumą labai reikšmingas. Konstitucinis Teismas pripažindamas, kad įstatymas prieštarauja Konstitucijai, pašalina jį iš teisės aktų sistemos, taip užtikrina Konstitucijos viršenybę ir konstitucinį teisėtumą.
3. Konstituciniam Teismui pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai įstatymą ar tam tikras juo nuostatas gali atsirasti teisės spraga, kai reguliuotini visuomeniniai santykiai lieka nereguliuojami. Siekdamas išvengti tokios teisės spragos atsiradimo, Konstitucinis Teismas taiko savo nutarimo oficialaus paskelbimo, taigi ir jo įsigaliojimo, atidėjimą, kad įstatymų leidėjas galėtų atitinkamai pataisyti teisinį reguliavimą, neleisdamas atsirasti spragai.
4. Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti įstatymų, kuriuose nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, atitiktį Konstitucijai, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose, gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos. Esant legislatyvinei omisijai, kai santykiai, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami konkrečiu įstatymu, nėra reguliuojami, Konstitucinis Teismas pripažįsta įstatymo prieštaravimą Konstitucijai ta apimtimi, kuria jame nėra įtvirtintas Konstitucijos reikalaujamas teisinis reguliavimas.
5. Lietuvos Respublikoje konstitucinių įstatymų samprata vystėsi trimis etapais. Keičiantis jų sampratai kito ir Konstitucinio Teismo praktika – Teismas išaiškino, kad konstituciniai įstatymai gali atsirasti ir tiesiogiai iš blanketinės Konstitucijos nuorodos.
6. Konstitucijos tekste vartojama konstitucinių įstatymų sąvoka turi 2 skirtingus turinius: 1) esantys Konstitucijos sudedamąja dalimi – turi pačios Konstitucijos teisinę galią; 2)

minimi 69 str. 3 d. – jų galia žemesnė nei Konstitucijos. Dėl Konstitucijos 69 str. 3 d. minimų konstitucinių įstatymų teisinės galios ir santykio su paprastaisiais įstatymais yra skirtingų nuomonių, todėl Konstitucinio Teismo deklaruojama jo teisė vertinti įstatymo atitiktį konstituciniam įstatymui Lietuvos teisės moksle yra kvestionuojama, atsižvelgiant į neapibrėžtą konstitucinių įstatymų statusą mūsų šalyje.

7. Konstitucinio Teismo nutarimas, kaip ir įstatymas, yra visuotinai privalomas. Vis dėlto, lyginti nutarimo ir įstatymo tarpusavio galios nevertėtų, nes jų poveikis skirtingas. Konstitucinio Teismo nutarimo galia, tai pačios Konstitucijos galia, jame Teismas atskleidžia konstitucinių normų ir principų turinį. Teisės šaltiniais laikytini visi Konstitucinio Teismo nutarimai, tiek tie, kuriais pripažįstamas įstatymų prieštaravimas Konstitucijai, tiek ir tie, kuriais nenustatomas ginčijamo įstatymo nekonstitucingumas. Nutarimo konstatuojamoji dalis nėra mažiau svarbi už rezoliucinę, kadangi joje išdėstomi Teismo motyvai, kuriais remdamasis Teismas padaro vienokią ar kitokią išvadą dėl įstatymo nuostatų suderinamumo su Konstitucija. Pastebimas nutarimų konstatuojamosios dalies apimties didėjimas, dėl jos išangoje pateikiamų bendro pobūdžio pasvarstymų, taisyklių, kuriomis Teismas tiesiogiai nesiremia nusprenddamas dėl teisės aktų konstitucingumo.
8. Pateikdamas tam tikras įstatyminio reglamentavimo koncepcijas, Konstitucinis Teismas atlieka įstatymų leidėjo patarėjo vaidmenį. Neretai aiškindamas Konstituciją Konstitucinis Teismas išskiria tam tikrus reikalavimus įstatymų turiniui, pasakydamas, kas turi būti ir ko negali būti nustatyta įstatymuose ir atkreipia dėmesį į atitinkamas įstatymų leidėjo pareigas. Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad Seimo savarankiškumą riboja Konstitucijoje nustatyta Seimo kompetencija, taip pat pareiga laikytis Konstitucijos ir galiojančių įstatymų.
9. Tirdamas, ar įstatymas, kuriuo reguliavimas yra gana dviprasmiškas, neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas kartais naudoja „įstatymo teisingo išaiškinimo metodą”, savo aiškinimu tarsi pataisydamas „miglotą” įstatymo formuluotę taip, kad jos reguliavimas atitiktų Konstituciją ir kartu pakoreguodamas atitinkamos normos taikymo praktiką, kad nebūtų iškreipiamas įstatymo turinys.
10. Daug diskusijų kelia Konstitucinio Teismo įgaliojimų ribos, tad tikriausiai būtų tikslinga konkrečiau apibrėžti Teismo kompetenciją jo veiklą reglamentuojančiame įstatyme (Konstitucinio Teismo įstatyme).

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žinios, 1992. Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120;
3. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 5-97.

Specialioji literatūra

1. K. JOVAIŠAS. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 2 dalis*. Vilnius: Teisės institutas, 2002;
2. *Lietuvos konstitucinė teisė: Vadovėlis*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002;
3. E. ŠILEIKIS. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
4. A. VAIČAITIS. *Konstitucinių įstatymų fenomenas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004;
5. A. VAIŠVILA. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000;
6. E. VAITIEKIENĖ, S. VIDRINSKAITĖ. *Lietuvos konstitucinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001;
7. S. VANSEVIČIUS. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000;
8. T. BIRMONTIENĖ. Naujos tendencijos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2002, t. 30(22), p. 148-160;
9. E. JARAŠIŪNAS. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai. *Jurisprudencija*, 2002, t. 33 (25), 30-41;
10. E. KŪRIS. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3-4, p. 2-12;
11. Konstitucinio Teismo pirmininko Egidijaus Kūrio sveikinimo žodis. Iš *Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas. Tarptautinės konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įsteigimo 10-mečiui medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004, p. 8-11;
12. V. SINKEVIČIUS. Įstatymas Konstitucinio Teismo nutarimuose *Teisė*, 2004, nr. 50, p. 125-139;
13. V. SINKEVIČIUS. Konstitucinio Teismo nutarimų įtaka įstatymų leidybai. Iš *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998, p. 210-219;

14. V. SINKEVIČIUS. Konstitucinio interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67 (59), p. 7-19;
15. S. STAČIOKAS, E. SPRUOGIS. Teisė ir faktas: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo patirtis. *Teisės problemos*, 2006, nr. 3 (53), p. 5-33;
16. V. STAUGAITYTĖ. Teisės normų atgijimo įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui problema. *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, 2006, nr. 2, p. 287-310;
17. V. STAUGAITYTĖ. Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų pašalinimo iš teisės sistemos atidėjimas Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 2 (80), p. 100-111;
18. V. A. VAIČAITIS, P. JURČYS. Biurokratinė valstybės tarnybos ir centralizuoto viešojo valdymo samprata bei Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimo argumentavimo stilius. *Justitia*, 2005, nr. 1 (55), p. 56-63.

Praktinė medžiaga

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai

1. 1994 m. sausio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 7-116;
2. 1994 m. liepos 22 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 57-1120;
3. 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 101-2045;
4. 1995 m. kovo 8 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 22-516;
5. 1995 m. spalio 26 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 89-2007;
6. 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915;
7. 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 126-2962;
8. 1997 m. kovo 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 23-546;
9. 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 49-1173;
10. 1998 m. kovo 10 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 25-650;
11. 1998 m. kovo 25 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 29-784;
12. 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 39-1044;
13. 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 42-1345;
14. 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 101-2916;
15. 2000 m. kovo 15 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 23-585;
16. 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 39-1105;
17. 2000 m. birželio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 54-1587;
18. 2000 m. spalio 18 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 88-2724;
19. 2001 m. sausio 11 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 5-143;

20. 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 29-938;
21. 2002 m. kovo 14 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 28-1003;
22. 2002 m. birželio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr.62-2515;
23. 2002 m. liepos 2 d. nutarimas // Valstybės žinios: 2002, Nr.69-2832;
24. 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057;
25. 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 19-828;
26. 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 45-2031;
27. 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2003, Nr.53-2361;
28. 2004 m. kovo 31 d. išvada // Valstybės žinios. 2004, Nr.49-1600;
29. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004, Nr.181-6708; Nr.186 (*atitaisymas*);
30. 2005 m. sausio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 9-289;
31. 2005 m. vasario 10 d. sprendimas // Valstybės žinios. 2005, Nr.21-664;
32. 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2005, Nr.152-5605;
33. 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.7-254;
34. 2006 m. sausio 26 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.11-410;
35. 2006 m. kovo 14 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.30-1050;
36. 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292;
37. 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.38-1349;
38. 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894;
39. 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.54-1965;
40. 2006 m. birželio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.65-2400;
41. 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.88-3475; Nr.137 (*atitaisymas*);
42. 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.123-4650;
43. 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.130-4910;
44. 2006 m. gruodžio 29 d. sprendimas // Valstybės žinios. 2006, Nr.1-26;
45. 2007 m. vasario 9 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2007, Nr.19-722.

Santrauka

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kaip viena iš valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų, teismas, iš bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų išsiskiria savo ypatinga paskirtimi – užtikrina Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje, konstitucinį teisėtumą. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, Konstitucinis Teismas sprendžia ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai.

Teisės šaltinių hierarchijoje įstatymai išsiskiria savo norminiu pobūdžiu, ypatinga priėmimo tvarka, teisine galia, juose įtvirtintomis teisės normomis siekiama reguliuoti svarbiausius visuomeninius santykius. Atsižvelgiant į įstatymų reguliavimo srities apimtį, kuri yra labai plati, į tai, kad būtent įstatymais turi būti reguliuojami reikšmingiausi visuomeniniai santykiai, taip pat į tai, kad remiantis įstatymais priimami poįstatyminiai aktai, labai svarbu, kad įstatymai neprieštarautų konstituciniam reguliavimui, kad nepažeistų asmenų teisių ir teisėtų interesų, o juos užtikrintų, todėl Konstitucinio Teismo vaidmuo tikrinant šių tiesės aktų konstitucingumą yra labai reikšmingas. Konstitucinis Teismas pripažindamas įstatymus prieštaraujančiais Konstitucijai taip pašalina juos iš teisės sistemos. Tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją. Teismo aiškinimas saisto visas teisės aktus leidžiančias bei teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą.

Šiame darbe tiriama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija vertinat įstatymų atitikimą Konstitucijai, iš dalies ir šios praktikos vertinimas teisės moksle. Apžvelgiamas Konstitucinio Teismo vykdomas įstatymų konstitucingumo tyrimas pagal normų turinį ir reguliavimo apimtį, formą bei Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ir įsigaliojimo tvarką, šiame procese Konstitucinio Teismo formuluojami konstituciniai reikalavimai įstatymų leidėjui, priežastys, dėl kurių įstatymai pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai. Taip pat trumpai nagrinėjamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo statusas ir jo kompetencija, teisinio reguliavimo spragos vertinimas Konstitucinio Teismo aktuose, Konstitucinio Teismo aktų samprata, atskiruose skyriuose pateikiamos įstatymo ir konstitucinio įstatymo sampratos Lietuvos teisės sistemoje, jų tarpusavio santykio vertinimas (tiek teisės doktrinoje, tiek ir Konstitucinio Teismo aktuose), kai kurie su jais susiję probleminiai klausimai.

THE LAW IN THE DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Summary

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania can be distinguished from the general competence and special courts for its particular purpose, i.e. it ensures the precedence of the Constitution within the legal system and the constitutional legitimacy. Following the Constitution of the Republic of Lithuania, the Constitutional Court resolves whether laws and other legal acts passed by the Seimas do not contravene the Constitution.

Within the hierarchy of the sources of law, the laws stand out for the regulatory character, particular procedure of their adoption, legal effect. Considering the scope of the regulatory framework of the laws, which is really encompassing, or the fact that namely the laws should regulate the most relevant social relations and, furthermore, acknowledging the fact that the subordinate legislation is adopted following the laws, it is highly important that the laws do not contravene the constitutional regulation, do not infringe personal rights and lawful interests, but, on the contrary, ensures them. Consequently, during the verification of the constitutionality of the given legislation the Constitutional Court shall bear the role of great significance. Upon the recognition of the laws as inconsistent with the Constitution, the Constitutional Court also eliminates them from the legal system. Only the Constitutional Court is granted constitutional authorizations to give an official interpretation of the Constitution. Such judicial interpretation binds all the institutions, including the Seimas also.

This study provides the analysis of the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania by assessing the compliance of the laws with the Constitution and, partially, the assessment of this practice in the Lithuanian legal science. The paper overviews the research conducted by the Constitutional Court on the constitutionality of laws according to the contents of the rules, the scope, the form of the regulation and the procedure of the adoption, signing, promulgation and enforcement established under the Constitution thereof. Moreover, it focuses on the constitutional requirements for the legislator formulated by the Constitutional Court, as well as the reasons that predetermine the cases when the laws are declared as being inconsistent with the Constitution. Furthermore, this research gives a brief analysis of the status of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and its competence, with further reference to the evaluation of the legal regulation gaps in the acts adopted by the Constitutional Court and conception of the acts adopted by the Constitutional Court. Finally, separate sections of the present paper include the conception of the law and the constitutional law within the Lithuania's legal system, the assessment of their correlation and some of the problem-oriented issues associated herewith.